

MIĘDZYNARODOWE PRAWO RODZINNE

Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja

redakcja naukowa Piotr Mostowik

Olga Bobrzyńska, Witold Borysiak, Adrian Brzegowy
Michał Burtowy, Michał Derek, Łukasz Dyrda, Jacek Gołaczyński
Anna Juryk, Piotr Kasprzyk, Piotr Mostowik, Piotr Rodziewicz
Nikodem Rycko, Anna Natalia Schulz, Marcin Sokołowski
Marcin Stębel, Agnieszka Wedeł-Domaradzka
Jacek Wierciński, Joanna Zajączkowska-Burtowy

BIBLIOTEKA SĄDOWA

MIĘDZYNARODOWE PRAWO RODZINNE

Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja

MIEDZYNARODOWE PRAWO RODZINNE

Filiacja. Piecza nad dzieckiem. Alimentacja

redakcja naukowa Piotr Mostowik

Olga Bobrzyńska, Witold Borysiak, Adrian Brzegowy
Michał Burtowy, Michał Derek, Łukasz Dyrda, Jacek Gołaczyński
Anna Juryk, Piotr Kasprzyk, Piotr Mostowik, Piotr Rodziewicz
Nikodem Rycko, Anna Natalia Schulz, Marcin Sokołowski
Marcin Stębel, Agnieszka Wedel-Domaradzka
Jacek Wierciński, Joanna Zajączkowska-Burtowy

BIBLIOTEKA SĄDOWA

Stan prawny na 1 października 2022 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Jacek Górecki

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Livia Śpiewak

Opracowanie redakcyjne

Violet Design

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Fotografie obrazów na stronie przedtytułowej

Stanisław Wyspiański, *Dziewczynka w niebieskim kapeluszu*, w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, Archiwum Fotograficzne Muzeum Narodowego w Krakowie
Stanisław Wyspiański, *Portret chłopca* (Józio Feldman), w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, Archiwum Fotograficzne Muzeum Narodowego w Krakowie
Stanisław Wyspiański, *Dziewczynka z dzbankiem* (portret Helenki), w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, Archiwum Fotograficzne Muzeum Narodowego w Krakowie
Stanisław Wyspiański, *Studium dziecka* (Mietek), w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, Archiwum Fotograficzne Muzeum Narodowego w Krakowie

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2022

ISBN 978-83-8286-660-5

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	23
Od redaktora naukowego	33

Część I ZAGADNIENIA OGÓLNE

Rozdział 1

Zagadnienia konstrukcyjne międzynarodowego prawa rodzinnego

(Piotr Mostowik)	39
1. Intensyfikacja obrotu osobowego z zagranicą	39
2. Wieloaspektowość spraw rodzicielskich i opiekuńczych	40
2.1. Filiacja (pochodzenie dziecka, macierzyństwo i ojcostwo, stan cywilny)	41
2.2. Bieżące prawa i obowiązki rodziców lub opiekuna oraz dziecka	41
2.3. Obowiązek alimentacyjny	44
2.4. Skutki adopcji – wzmianka	44
3. Kompleksowe ujęcie obrotu prawnego z zagranicą	45
3.1. Jurysdykcja krajowa (międzynarodowa właściwość sądów)	46
3.1.1. Norma jurysdykcyjna	46
3.1.2. Podstawy jurysdykcji	47
3.1.3. Zawisłość sprawy za granicą a wykonywanie jurysdykcji krajowej	49
3.1.4. Immunitet personalny	50
3.1.5. Jurysdykcja przemienna	51
3.1.6. Jurysdykcja zapasowa	51
3.1.7. Jurysdykcja pochodna	52
3.1.8. <i>Perpetuatio iurisdictionis</i> i sanowanie pierwotnego braku jurysdykcji	53
3.2. Wskazanie prawa właściwego dla sprawy	55
3.2.1. Norma kolizyjna	55
3.2.2. Łączniki kolizyjne	57

3.2.3.	Dookreślenie wskazania w razie niejednolitości prawa	57
3.2.4.	Kwestia odesłania mocą obcych norm kolizyjnych	58
3.2.5.	Kwestia wstępna (powiązanie spraw)	59
3.2.6.	Kaskadowe ujęcie łączników	61
3.2.7.	Korekcyjne ujęcie łączników	62
3.2.8.	Subsydiarna właściwość prawa polskiego	62
3.2.9.	Zastrzeżenie nienaruszania przez obce prawo podstawowych zasad porządku państwa sądu	62
3.2.10.	Przepisy koniecznego zastosowania państwa sądu	65
3.3.	Kwestia powrotu dziecka do państwa zamieszkania przed uprowadzeniem – wzmianka	66
3.4.	Uznawanie i wykonywanie zagranicznych orzeczeń	68
3.4.1.	Kwestia potrzeby postępowania delibacyjnego (<i>exequatur</i>) ...	68
3.4.2.	Jurysdykcja wyłączna i jurysdykcja pośrednia a skuteczność obcego orzeczenia	70
3.4.3.	Brak sprzeczności z podstawowymi zasadami porządku prawnego państwa sądu	71
3.5.	Kwestia jednolitego ponadpaństwowego prawa materialnego	72
4.	Rozbudowany układ źródeł prawa o różnej genezie	73
4.1.	Zmiany stanu normatywnego w XXI w.	73
4.2.	Krajowe oraz międzynarodowe i unijne normy jurysdykcyjne	76
4.3.	Krajowe oraz konwencyjne i unijne normy kolizyjne	78
4.4.	Krajowe oraz konwencyjne i unijne reguły uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń	79
4.5.	Współpraca międzynarodowa i pomoc prawa – wzmianka	80
4.6.	Umowy międzynarodowe dwustronne – wzmianka	80

Rozdział 2

Ustrojowe zasady prawa rodzicielskiego (<i>Witold Borysiak, Marcin Stębel</i>) ...	82
1. Podstawowe pojęcia konstytucyjne	82
1.1. Rodzina	82
1.2. Rodzicielstwo i macierzyństwo	85
1.3. Rodzice	89
1.4. Dziecko	90
2. Konstytucyjne podstawy relacji rodzice – dzieci	92
2.1. Kontekst historyczny	92
2.2. Prawa i obowiązki rodziców	94
2.3. Zarys problematyki praw dziecka	100
2.4. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich	102
3. Konstytucyjne podstawy relacji filiacyjnych	105
3.1. Kontekst historyczny	105
3.2. Rzeczywistość biologiczna jako podstawa relacji między rodzicami a dziećmi	106

3.3. Ustalanie pochodzenia dziecka a konstytucyjna zasada jego ochrony	109
4. Konstytucyjne podstawy obowiązku alimentacyjnego	111
4.1. Kontekst historyczny	111
4.2. Alimentacja jako element opieki rodzicielskiej	113
4.3. Alimentacja a obowiązek wychowania dzieci	114
4.4. Alimentacja a pomoc państwa	116

Rozdział 3

Zwykły (stały) pobyt dziecka jako łącznik jurysdykcyjny i kolizyjny oraz wyznacznik zastosowania prawa międzynarodowego

(<i>Olga Bobrzyńska</i>)	118
1. Wprowadzenie	118
2. Rozwiązania umów międzynarodowych i rozporządzeń unijnych	120
2.1. Dorobek Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego	120
2.1.1. Konwencja haska z 1902 r.	120
2.1.2. Konwencja haska z 1961 r.	121
2.1.3. Konwencje haskie z 1973 r.	122
2.1.4. Konwencja haska z 1980 r.	123
2.1.5. Konwencja haska z 1993 r.	125
2.1.6. Konwencja haska z 1996 r.	127
2.1.7. Protokół i konwencja haska z 2007 r.	128
2.2. Prawo Unii Europejskiej	130
2.2.1. Rozporządzenie nr 44/2001 i konwencja lugańska z 2007 r. ...	130
2.2.2. Rozporządzenie nr 4/2009	131
2.2.3. Rozporządzenia nr 1347/2000, 2201/2003 i 2019/1111	132
3. Rozumienie zwykłego (stałego) pobytu na tle przepisów o genezie międzynarodowej i unijnej	135
4. Kwestia koegzystencji zwykłego (stałego) pobytu i miejsca zamieszkania w przepisach krajowych	143
5. Uwagi końcowe	145

Część II

FILIACJA (POCHODZENIE DZIECKA)

Rozdział 4

Jurysdykcja krajowa, prawo właściwe i skuteczność zagranicznych orzeczeń w sprawach pochodzenia dziecka oraz macierzyństwa i ojcostwa

(<i>Nikodem Rycko</i>)	149
1. Jurysdykcja krajowa	149
1.1. Regulacje prawa polskiego	149
1.2. Postanowienia dwustronnych umów międzynarodowych	157

2. Prawo właściwe	157
2.1. Wprowadzenie	157
2.2. Statut pochodzenia dziecka (filiacji) w ustawie – Prawo prywatne międzynarodowe	160
2.3. Obywatelstwo jako kryterium wskazania prawa właściwego	164
2.4. Zakres zastosowania miarodajnych norm kolizyjnych	168
2.5. Postanowienia dwustronnych umów międzynarodowych	173
2.6. Klauzula porządku publicznego	176
3. Skuteczność zagranicznych orzeczeń	178
3.1. Regulacje prawa polskiego	178
3.2. Postanowienia dwustronnych umów międzynarodowych	183
4. Przysposobienie dziecka – wzmianka	186
4.1. Wprowadzenie	186
4.2. Jurysdykcja krajowa	186
4.3. Prawo właściwe	187
4.4. Znaczenie konwencji międzynarodowych	188

Rozdział 5

Filiacja w obrocie z zagranicą z perspektywy rejestracji stanu cywilnego

(Piotr Kasprzyk)	190
1. Wprowadzenie	190
2. Stan cywilny a obrót międzynarodowy w sprawach rodzinnych	191
3. Rejestracja stanu cywilnego <i>in genere</i> z perspektywy międzynarodowej	193
4. Właściwość polskich urzędów stanu cywilnego	194
5. Międzynarodowa wymiana informacji w zakresie stanu cywilnego	195
6. Kwestie dowodowe dokumentów stanu cywilnego w praktyce	195
7. Wydawanie, legalizacja i uwierzytelnienie dokumentów zagranicznych dotyczących filiacji	197
8. Rejestracja uznania ojcostwa przed kierownikiem USC	198
9. Rejestracja uznania ojcostwa w trybie art. 75 ¹ § 1 k.r.o. przed kierownikiem USC	201
10. Przysposobienie zagraniczne i jego rejestracja	202
11. Transkrypcja zagranicznych dokumentów stanu cywilnego dotyczących pochodzenia dziecka oraz jego nazwiska	205
11.1. Istota transkrypcji	205
11.2. Przesłanki dokonania transkrypcji	208
11.3. Legalizacja zagranicznych dokumentów stanu cywilnego będących podstawą sporządzania polskich aktów	208
11.4. Zakres danych przenoszonych w wyniku transkrypcji do polskiego aktu oraz dostosowanie pisowni	209
11.5. Odmowa transkrypcji	209
12. Imię i nazwisko w rejestracji stanu cywilnego z udziałem obcokrajowców	213

13. Odtworzenie zagranicznych dokumentów stanu cywilnego	216
14. Rejestracja w polskim rejestrze zdarzeń mających miejsce za granicą	216
15. Wzmianka lub przypisek na podstawie rozstrzygnięć	217

Część III

PIECZA NAD DZIECKIEM

Rozdział 6

Jurysdykcja krajowa w sprawach praw i obowiązków rodzicielskich

i opiekuńczych (Piotr Rodziewicz)	221
1. Zagadnienia wprowadzające	221
2. Zakres zastosowania instrumentów prawnych wyznaczających jurysdykcję oraz ich wzajemna relacja	222
2.1. Zagadnienia wprowadzające	222
2.2. Zakres temporalny obowiązywania instrumentów prawnych	223
2.3. Zakres sytuacyjny i przedmiotowy zastosowania instrumentów prawnych zawierających normy jurysdykcyjne	225
3. Jurysdykcja na podstawie rozporządzeń Bruksela II bis oraz Bruksela II ter	230
3.1. Zagadnienia wstępne	230
3.2. Ogólna podstawa jurysdykcji krajowej w rozporządzeniach Bruksela II bis i Bruksela II ter oraz jej czasowa petryfikacja po zmianie miejsca zwykłego pobytu	231
3.3. Jurysdykcja w przypadku bezprawnego uprowadzenia lub zatrzymania dziecka	234
3.4. Przedłużenie jurysdykcji w sprawach małżeńskich na odpowiedzialność rodzicielską zgodnie z rozporządzeniem Bruksela II bis oraz inne szczególne podstawy jurysdykcji, w tym jurysdykcja konieczna	238
3.5. Jurysdykcja na podstawie obecności dziecka	240
3.6. Jurysdykcja oparta na przekazaniu właściwości z uwagi na lepsze umieszczenie sądu do rozpoznania sprawy	240
3.7. Jurysdykcja w przypadku braku podstaw właściwości na podstawie rozporządzeń Bruksela II bis oraz Bruksela II ter	243
3.8. Jurysdykcja oparta na wyborze sądu	243
3.9. Jurysdykcja w zakresie środków tymczasowych odnoszących się do odpowiedzialności rodzicielskiej	245
3.10. Jurysdykcja w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej jako kwestii ubocznej	245
3.11. Badanie istnienia jurysdykcji	246
4. Jurysdykcja w konwencji haskiej z 1996 r.	247
4.1. Jurysdykcja ogólna	247

4.2. Jurysdykcja oparta na pobycie dziecka	247
4.3. Jurysdykcja w razie bezprawnego uprowadzenia lub zatrzymania dziecka	248
4.4. Jurysdykcja oparta na lepszym umiejscowieniu do rozpoznania sprawy	248
4.5. Jurysdykcja pochodna wywodzona z jurysdykcji w sprawie o rozwód lub separację rodziców	250
4.6. Jurysdykcja w zakresie środków tymczasowych, w tym zabezpieczających	250
4.7. Badanie jurysdykcji	251
5. Jurysdykcja w Kodeksie postępowania cywilnego	251
5.1. Jurysdykcja w procesie	251
5.2. Jurysdykcja w postępowaniu nieprocesowym	251
5.3. Badanie jurysdykcji	252

Rozdział 7

Prawo właściwe dla pieczy nad osobą dziecka i jego majątkiem

(Piotr Mostowik)	253
1. Konwencja haska z 1996 r.	253
2. Szeroki zakres przedmiotowy reguł kolizyjnych (odpowiedzialności rodzicielskiej)	254
3. Orzekanie w sprawach odpowiedzialności rodzicielskiej oraz jej powstanie z mocy prawa i wykonywanie	258
3.1. Stosowanie przez sąd własnego prawa (<i>lex fori</i>)	259
3.1.1. Kwestia zakresu zastosowania normy kolizyjnej z art. 15 ust. 1 konwencji haskiej z 1996 r.	259
3.1.2. Prawo właściwe jako pochodna wykonywania jurysdykcji	261
3.1.3. Klauzula ściślejszego związku	264
3.2. Powstanie i ustanie odpowiedzialności rodzicielskiej z mocy prawa lub porozumienia (art. 16 ust. 1–2 konwencji haskiej z 1996 r.)	264
3.3. Sprawowanie odpowiedzialności rodzicielskiej lub opiekuńczej (art. 17 konwencji haskiej z 1996 r.)	265
3.4. Pozbawienie odpowiedzialności rodzicielskiej lub stwierdzenie nieistnienia albo orzeczenie o zmianie sposobu jej wykonywania (art. 18 konwencji haskiej z 1996 r.)	266
4. Kontynuacja praw i obowiązków rodzicielskich lub opiekuńczych według prawa poprzedniego zwykłego pobytu dziecka oraz kwestia nowych podmiotów (art. 16 konwencji haskiej z 1996 r.)	268
4.1. Zasada kontynuacji statusu prawnego osób sprawujących pieczę rodzicielską	268
4.2. Nowe podmioty odpowiedzialności rodzicielskiej po zmianie zwykłego pobytu dziecka	270

4.3. Wykonywanie wcześniejszych środków ochrony (art. 15 ust. 3 konwencji haskiej z 1996 r.) i bieżącej odpowiedzialności rodzicielskiej (art. 17 konwencji haskiej z 1996 r.) oraz jej modyfikacja (art. 18 konwencji haskiej z 1996 r.) w państwie obecnego pobytu dziecka	271
5. Czynności prawne z udziałem przedstawiciela dziecka (art. 19 i 22 konwencji haskiej z 1996 r.)	273
6. Wpływ rozwiązań zaliczanych do części ogólnej	274
6.1. Klauzula porządku publicznego	275
6.2. Kwestia stosowania obcych norm kolizyjnych	277

Rozdział 8

Uznanie i stwierdzenie wykonalności zagranicznej orzeczeń w sprawach

rodzicielskich i opiekuńczych (<i>Jacek Gołaczyński</i>)	279
1. Uwagi ogólne	279
1.1. Dotychczasowe rozporządzenia	279
1.2. Rozporządzenie Bruksela II ter	280
1.3. Zakres przedmiotowy	281
2. Relacja rozporządzenia Bruksela II ter do innych konwencji	281
2.1. Relacja rozporządzenia Bruksela II ter wobec konwencji wielostronnych	281
2.2. Wyłączenie stosowania konwencji wielostronnych	282
2.3. Pierwszeństwo rozporządzenia Bruksela II ter przed konwencjami: haską z 1961 r., luksemburską z 1967 r., haską z 1970 r. i europejską z 1980 r.	284
2.4. Relacja rozporządzenia Bruksela II ter w stosunku do konwencji haskiej z 1980 r.	284
2.5. Relacja rozporządzenia Bruksela II ter do innych umów międzynarodowych	284
2.6. Umowa między Stolicą Apostolską a Hiszpanią i Portugalią	284
2.7. Zakres podmiotowy	285
2.8. Rozporządzenie Bruksela II ter a Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej	285
2.9. Stosowanie rozporządzenia Bruksela II bis po brexicie	286
2.10. Umowy dwustronne a rozporządzenie Bruksela II ter	287
3. Zakres przedmiotowy i czasowy rozporządzenia Bruksela II ter	289
3.1. Zakres przedmiotowy i czasowy	289
3.2. Zakres przedmiotowy	289
3.3. Zakres czasowy	290
4. Warunki uznania lub stwierdzenia wykonalności	290
5. Podstawy odmowy uznania orzeczenia w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej	292
5.1. Sprzeczność z porządkiem publicznym	292

5.2.	Orzeczenie zaoczne	293
5.3.	Naruszenie odpowiedzialności rodzicielskiej	294
5.4.	Relacja pomiędzy orzeczeniami dotyczącymi odpowiedzialności rodzicielskiej	294
5.5.	Brak przestrzegania procedury z art. 82 rozporządzenia Bruksela II ter	295
5.6.	Brak wysłuchania dziecka	295
5.7.	Prawo dziecka do wyrażenia poglądu	295
5.8.	Brak kontroli merytorycznej orzeczenia	296
5.9.	Właściwość sądu	296
5.10.	Tożsamość podstaw odmowy uznania i wykonalności	297
5.11.	Uznanie i wykonalność orzeczeń uprzywilejowanych	297
5.12.	Zaświadczenie jako warunek wykonania orzeczenia uprzywilejowanego	298
5.13.	Uwzględnienie przyczyn i okoliczności wcześniejszego orzeczenia ...	299
5.14.	Sprostowanie zaświadczenia	299
6.	Tryb uznania	300
6.1.	Brak postępowania w przedmiocie uznania orzeczenia	300
6.2.	Dokumenty do wniosku o uznanie lub nieuznanie orzeczenia	301
6.3.	Tłumaczenie lub transliteracja orzeczenia	302
6.4.	Zawieszenie postępowania	302
6.5.	Skutki prawne uznania orzeczenia	303
6.6.	Podstawy odmowy uznania lub wykonalności orzeczenia uprzywilejowanego	303
7.	Wykonalność orzeczeń	304
7.1.	Wykonalność orzeczeń według rozporządzenia Bruksela II bis	304
7.2.	Automatyczne wykonanie orzeczeń według rozporządzenia Bruksela II ter	306
7.3.	Wykonanie orzeczenia zawierającego środek tymczasowy	306
7.4.	Procedura powrotu dziecka	307
7.5.	Zaświadczenie do wniosku o wykonanie orzeczenia	307
8.	Wspólne przepisy w sprawie wykonania	308
8.1.	Prawo właściwe dla wykonania orzeczenia	308
8.2.	Organ właściwy do złożenia wniosku o wykonanie	309
8.3.	Wykonanie orzeczenia w całości lub w części	310
8.4.	Wykonanie orzeczenia o osobistej styczności z dzieckiem	310
8.5.	Zawieszenie postępowania lub odmowa wykonania orzeczenia	311
8.6.	Zawieszenie postępowania na wypadek poważnego ryzyka szkody	312
8.7.	Sąd właściwy w sprawie odmowy wykonania orzeczenia	313
8.8.	Stwierdzenie wykonalności <i>ex lege</i>	313
8.9.	Zwolnienie od obowiązku przedstawienia dokumentów	314

8.10. Odmowa wykonania orzeczenia w jednym państwie członkowskim nie powoduje skutków w innych państwach	315
9. Wykonanie orzeczeń uprzywilejowanych	316
9.1. Wykonanie orzeczeń uprzywilejowanych według rozporządzenia Bruksela II bis	316
9.2. Współpraca organów według rozporządzenia Bruksela II bis	318
9.3. Wykonanie orzeczeń dotyczących osobistej styczności według rozporządzenia Bruksela II ter	319
9.4. Dokumenty do wniosku o wykonanie orzeczenia uprzywilejowanego	319
9.5. Zaświadczenie w celu wykonania orzeczenia uprzywilejowanego ...	320
9.6. Sprostowanie orzeczenia	321
9.7. Procedura cofnięcia zaświadczenia	321
9.8. Odmowa wykonania orzeczeń uprzywilejowanych	322
10. Postępowanie odwoławcze	322
10.1. Legitymacja czynna według rozporządzenia Bruksela II bis	322
10.2. Legitymacja czynna według rozporządzenia Bruksela II ter	323
10.3. Postępowanie odwoławcze	324
11. Dokumenty urzędowe i porozumienia	325
11.1. Zakres przedmiotowy	325
11.2. Pojęcie dokumentu urzędowego	325
11.3. Automatyczne uznawanie i wykonywanie dokumentów urzędowych	325
11.4. Podstawy odmowy uznania i wykonywania dokumentów urzędowych	326
12. Uwagi końcowe	327

Rozdział 9

Urowadzenie dziecka za granicę (Jacek Wierciński)	329
1. Uwagi ogólne	329
2. Przesłanki zarządzenia powrotu dziecka leżące po stronie wnioskodawcy ...	331
2.1. Miejsce stałego pobytu dziecka przed uprowadzeniem	331
2.1.1. Uwagi ogólne	331
2.1.2. Wykładnia pojęcia	332
2.1.3. Moment utraty miejsca stałego pobytu przez dziecko	334
2.1.4. Możliwości nakazania powrotu dziecka do państwa, w którym opuszczony rodzic aktualnie mieszka, a które nie jest miejscem stałego pobytu dziecka	336
2.1.5. Skutki wyboru podstawy prawnej oddalenia wniosku	338
2.2. Prawo do opieki	340
2.3. Niewykonywanie prawa do opieki	343
2.4. Bezprawność uprowadzenia lub zatrzymania dziecka	344

2.5. Autonomiczna podstawa żądania nakazania powrotu z art. 18 konwencji haskiej z 1980 r.	344
3. Środki obrony uczestnika postępowania	346
3.1. Wszczęcie procedury konwencyjnej po upływie roku od uprowadzenia dziecka lub jego zatrzymania wobec przystosowania się dziecka do swego nowego środowiska	347
3.2. Zgoda na zmianę stałego pobytu dziecka	350
3.3. Poważne ryzyko, że powrót dziecka naraziłby je na szkodę fizyczną lub psychiczną	351
3.3.1. Ryzyko szkody fizycznej	354
3.3.2. Ryzyko szkody psychicznej – rozdzielenie z rodzicem	356
3.3.2.1. Znaczenie środków zabezpieczających i ustaleń	360
3.3.3. Ryzyko szkody psychicznej – rozdzielenie z rodzeństwem	362
3.4. Sytuacja nie do zniesienia	364
3.5. Sprzeciw małoletniego	365
3.5.1. Wysłuchanie małoletniego w Unii Europejskiej	365
3.5.2. Wiek i dojrzałość dziecka	367
3.5.3. Forma sprzeciwu	368
3.5.4. Motywy sprzeciwu	369
3.5.5. Swoboda ukształtowania stanowiska dziecka	370
3.5.6. Możliwość zrozumienia długofalowych skutków swoich decyzji przez dziecko	370
3.5.7. Konieczność uwzględnienia wszystkich okoliczności sprawy przed uwzględnieniem sprzeciwu dziecka	371
3.6. Kwestia naruszenia praw człowieka i podstawowych wolności	371

Część IV ALIMENTACJA

Rozdział 10

Jurysdykcja krajowa w sprawach o alimenty na rzecz dziecka (Anna Juryk)	377
1. Źródła prawa	377
2. Jurysdykcja na podstawie rozporządzenia nr 4/2009	379
2.1. Zakres zastosowania rozporządzenia nr 4/2009	379
2.2. Podstawy jurysdykcji	386
2.2.1. Ogólna charakterystyka jurysdykcji w sprawach o alimenty	386
2.2.2. Łączniki osobowe dotyczące miejsca zwykłego pobytu jednej ze stron	389
2.2.3. Jurysdykcja pochodna	392
2.2.4. Jurysdykcja dodatkowa i konieczna	396
2.2.5. Umowa jurysdykcyjna i wdanie się pozwanego w spór	398
2.2.6. Ograniczenie prowadzenia postępowania	400

3. Jurysdykcja w sprawach alimentacyjnych na podstawie konwencji Lugano II	401
4. Jurysdykcja w sprawach alimentacyjnych na podstawie Kodeksu postępowania cywilnego	403

Rozdział 11

Prawo właściwe dla alimentacji dziecka (<i>Anna Juryk</i>)	406
1. Wstęp	406
2. Zakres zastosowania protokołu haskiego z 2007 r.	407
3. Wskazanie prawa właściwego	409
3.1. Wybór prawa	409
3.1.1. Ogólna charakterystyka	409
3.1.2. Wybór prawa na podstawie art. 8 protokołu haskiego z 2007 r.	410
3.1.3. Wybór <i>legis fori</i> dla celów konkretnego postępowania na mocy art. 7 protokołu haskiego z 2007 r.	415
3.2. Wskazanie prawa właściwego w braku wyboru prawa	416
3.2.1. Właściwość ogólna na mocy art. 3 protokołu haskiego z 2007 r.	416
3.2.2. Właściwość szczególna na mocy art. 4 protokołu haskiego z 2007 r.	418
3.2.3. Prawo właściwe dla alimentów między (byłymi) małżonkami	422
3.3. Ochrona dłużnika na mocy art. 6 protokołu haskiego z 2007 r.	423
3.4. Prawo właściwe dla roszczeń regresowych	424
4. Zakres zastosowania prawa właściwego	427
5. Klauzula porządku publicznego	432

Rozdział 12

Uznawanie i wykonywanie zagranicznych orzeczeń w sprawach alimentacyjnych (<i>Łukasz Dyrda</i>)	433
1. Wstęp	433
2. Uznawanie i wykonywanie między państwami członkowskimi UE na podstawie rozporządzenia nr 4/2009	433
2.1. Zakres zastosowania	433
2.1.1. Zakres geograficzny	433
2.1.2. Zakres sytuacyjny	434
2.1.3. Zakres przedmiotowy	434
2.1.4. Zakres temporalny	435
2.2. Ogólne zasady uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń ...	436
2.3. Orzeczenia wydane w państwie stronie protokołu haskiego z 2007 r.	437
2.3.1. Uznanie	437

2.3.2.	Wykonalność	438
2.3.2.1.	Automatyczna wykonalność	438
2.3.2.2.	Wniosek o ponowne zbadanie orzeczenia	439
2.3.2.3.	Odmowa wykonania	442
2.3.2.4.	Zawieszenie wykonania	446
2.3.2.5.	Środki zabezpieczające	447
2.4.	Orzeczenia wydane w państwie członkowskim niebędącym stroną protokołu haskiego z 2007 r.	447
2.4.1.	Uznanie	447
2.4.2.	Wykonalność	448
2.4.3.	Zawieszenie postępowania	450
2.4.4.	Środki zabezpieczające	450
2.5.	Postępowanie egzekucyjne w transgranicznych sprawach	451
2.5.1.	Uwagi ogólne	451
2.5.2.	Wymagane dokumenty	452
2.5.3.	Klauzula wykonalności	453
2.5.4.	Sposób składania wniosków	454
2.5.5.	Jurysdykcja krajowa	454
2.6.	Stosunek rozporządzenia nr 4/2009 do innych aktów normatywnych	455
2.7.	Wykonalność ugód sądowych	456
3.	Uznawanie i wykonywanie na podstawie konwencji haskiej z 2007 r.	456
3.1.	Zakres zastosowania	456
3.1.1.	Zakres przedmiotowy	457
3.1.2.	Zakres temporalny	458
3.1.3.	Zakres geograficzny	458
3.2.	Uznanie i wykonanie a uznanie	460
3.3.	Jurysdykcja pośrednia	461
3.4.	Podstawy odmowy uznania i wykonania	463
3.5.	Wykonalność	468
3.5.1.	Uwagi ogólne	468
3.5.2.	Sposoby złożenia wniosku	469
3.5.3.	Wymagane dokumenty	469
3.5.4.	Postępowanie	470
3.6.	Orzeczenie wynikające ze środka tymczasowego i środka potwierdzającego	472
3.7.	Postępowanie egzekucyjne	473
3.8.	Wykonalność ugód alimentacyjnych	474
3.9.	Stosunek do innych aktów prawnych	474
4.	Uznawanie i wykonywanie na podstawie konwencji lugańskiej z 2007 r.	476
4.1.	Zakres zastosowania	476
4.1.1.	Zakres przedmiotowy	476
4.1.2.	Zakres geograficzny	476

4.1.3. Zakres temporalny	476
4.1.4. Zakres sytuacyjny	477
4.2. Uznanie	477
4.3. Wykonalność	478
4.3.1. Uwagi ogólne	478
4.3.2. Wymagane dokumenty	479
4.3.3. Postępowanie	479
4.3.4. Środki tymczasowe	481
4.4. Wykonalność dokumentów urzędowych i ugód zawartych przed sądem	481
4.5. Stosunek konwencji lugańskiej z 2007 r. do innych aktów normatywnych	482
5. Uznawanie i wykonywanie na podstawie konwencji haskiej z 1973 r.	484
5.1. Zakres zastosowania	484
5.1.1. Zakres geograficzny i stosunek do innych konwencji	484
5.1.2. Zakres przedmiotowy	485
5.1.3. Zakres temporalny	486
5.2. Uznanie i wykonanie	486
5.2.1. Uwagi ogólne	486
5.2.2. Jurysdykcja pośrednia	487
5.2.3. Podstawy odmowy uznania lub wykonania	487
5.2.4. Postępowanie	488
5.2.5. Wymagane dokumenty	489
5.2.6. Wykonalność ugód	490
5.2.7. Współpraca między umawiającymi się państwami	490
6. Konwencje dwustronne – wzmianka	490
7. Regulacja w Kodeksie postępowania cywilnego – wzmianka	492
7.1. Zakres zastosowania	492
7.2. Uznanie	492
7.3. Wykonalność	493
7.4. Wymagane dokumenty	494
7.5. Wykonalność ugód sądowych	495
7.6. Wykonalność rozstrzygnięć innych organów	495

Rozdział 13

Egzekucja alimentów od dłużników zamieszkałych za granicą

w praktyce sądowej (Adrian Brzegowy)	496
1. Wprowadzenie	496
2. Katalog źródeł prawa normujących kognicję sądów	500
2.1. Konwencja nowojorska z 1956 r.	501
2.2. Rozporządzenie nr 4/2009	510
2.3. Konwencja haska z 2007 r.	513
2.4. Konwencje dwustronne	517

3. Rozwiązania krajowe	519
4. Właściwość sądów a prawo do świadczeń z Funduszu Alimentacyjnego ...	522
5. Praktyka sądów okręgowych	525
6. Zakreślenie kompetencji a standard ochrony wierzycieli	529
7. Uwagi końcowe	530

Część V

ZAGADNIENIA POWIĄZANE

Rozdział 14

Bilateralne umowy międzynarodowe o obrocie cywilnoprawnym

z zagranicą (Piotr Mostowik)	537
1. Zróżnicowane zakresy zastosowania i modele konwencji dwustronnych	537
1.1. Brak zastosowania w sprawach rodzicielskich i opiekuńczych	538
1.2. Unormowanie wyłącznie uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń	538
1.2.1. Kontrola podstaw jurysdykcji przyjętych przez sąd obcy oraz zakresu właściwości własnego prawa	539
1.2.2. Kontrola podstaw jurysdykcji przyjętych przez sąd obcy przy braku badania właściwości zastosowanego prawa	540
1.2.2.1. Uwielostronnienie krajowych reguł jurysdykcyjnych	540
1.2.2.2. Jurysdykcja pośrednia jako warunek uznania i wykonania	541
1.2.3. Częściowa kontrola jurysdykcji sądu zagranicznego przy braku badania właściwości zastosowanego prawa	541
1.3. Całościowe unormowanie jurysdykcji, właściwości prawa oraz skuteczności orzeczeń	542
2. Zakres zastosowania norm konwencyjnych	542
2.1. Zakres sytuacyjny	542
2.2. Zakres przedmiotowy	545
2.3. Relacje z innymi aktami normatywnymi	545
2.3.1. Kwestia priorytetu umowy dwustronnej	546
2.3.2. Przykłady ograniczenia zakresu zastosowania	547
3. Szczegółowe normy jurysdykcyjne i kolizyjne	549
3.1. Konwencja z Węgrami z 1959 r. po zmianie z 1980 r.	549
3.2. Konwencja z Jugosławią z 1960 r. (Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Kosowo, Macedonia, Serbia, Słowenia)	550
3.3. Konwencja z Bułgarią z 1961 r. po zmianie z 1980 r.	551
3.4. Konwencja z Austrią z 1963 r.	551
3.5. Konwencja z Francją z 1967 r.	553
3.6. Konwencja z Mongolią z 1971 r. po zmianie z 1988 r.	554

3.7. Konwencja z Kubą z 1982 r.	555
3.8. Konwencja z Koreą Północną z 1986 r.	555
3.9. Konwencja z Czechosłowacją z 1987 r. (Czechy, Słowacja)	556
3.10. Konwencja z Wietnamem z 1993 r.	557
3.11. Konwencja z Ukrainą z 1993 r.	557
3.12. Konwencja z Litwą z 1993 r.	558
3.13. Konwencja z Białorusią z 1994 r.	559
3.14. Konwencja z Łotwą z 1994 r.	559
3.15. Konwencja z Rosją z 1996 r.	559
2.16. Konwencja z Estonią z 1998 r.	560
3.17. Konwencja z Rumunią z 1999 r.	561
4. Uwagi końcowe	562

Rozdział 15

Postępowanie sądowe i mediacja w międzynarodowych

sprawach rodzicielskich (*Joanna Zajączkowska-Burtowy, Michał Burtowy*) ...

1. Uwagi wprowadzające	564
2. Wszczęcie postępowania	567
3. Tok postępowania	571
4. Zasada dobra dziecka	576
5. Ustawa o wykonywaniu czynności organu centralnego w projekcie nowelizacji z 2022 r.	578
6. Zasada szybkości postępowania	579
7. Mediacja w sprawach rodzicielskich	586
7.1. Źródła prawa	586
7.2. Rozwiązania dyrektywy 2008/52/WE i bieżące projekty	591
7.3. Dorobek organizacji międzynarodowych	593
7.4. Nowe rozwiązania rozporządzenia 2019/1111	595
8. Cechy postępowania mediacyjnego w poszczególnych sprawach	599
9. Uwagi końcowe	606

Rozdział 16

Karnoprawne zagadnienia międzynarodowych spraw rodzicielskich

(*Michał Derek*)

1. Wprowadzenie	607
2. Jurysdykcja legislacyjna państwa	610
3. Jurysdykcja karna państwa	613
4. Uwagi końcowe	617

Rozdział 17

Dorobek Rady Europy i orzecznictwo ETPC w zakresie

spraw rodzicielskich (*Agnieszka Wedeł-Domaradzka*)

1. System ochrony praw człowieka Rady Europy	619
---	-----

2. Pochodzenie dziecka oraz ustalenie relacji rodzicielskich (w tym adopcji międzynarodowej i macierzyństwa zastępczego)	623
2.1. Postanowienia Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności	623
2.2. Inne dokumenty organów RE	627
3. Pochodzenie dziecka i ustalenie relacji prawnych między rodzicami i dzieckiem w orzecznictwie ETPC	633
4. Prawo rodziców do wychowania dziecka oraz prawo do kontaktu między rodzicami a dziećmi	638
4.1. Rozwiązanie konwencyjne	638
4.2. Inne dokumenty Rady Europy	639
5. Prawo do kontaktu między rodzicami a dziećmi oraz prawo rodziców do wychowania dziecka w orzecznictwie ETPC	644
6. Uwagi końcowe	650

Rozdział 18

Dorobek Organizacji Narodów Zjednoczonych w zakresie stosunków

między rodzicami a dzieckiem (<i>Anna Natalia Schulz</i>)	652
1. Wprowadzenie	652
1.1. Początki – Liga Narodów	653
1.2. Organizacja Narodów Zjednoczonych – rozwój i podstawy ochrony	654
1.2.1. Deklaracje	654
1.2.2. Traktaty dotyczące poszczególnych kwestii rodzinnoprawnych	655
2. Prawa człowieka w traktatach	655
2.1. <i>Bill of Rights</i>	655
2.2. Umowy międzynarodowe zawarte pod auspicjami ONZ	657
2.3. Konwencja o prawach dziecka z 1989 r.	657
2.3.1. Dziecko	658
2.3.2. Zasady	658
2.4. Komitety	660
3. Stosunki wewnątrzrodzinne w świetle prawa ONZ	662
3.1. Pochodzenie dziecka	662
3.2. Stosunki pomiędzy rodzicami a dziećmi	665
3.3. Reprezentacja dziecka	667
3.4. Deportacja	669
3.5. Kontakty i dyskryminacja	669
3.6. Piecza zastępcza	670
3.7. Nauka i wychowanie	671
3.8. Przysposobienie	672

3.9. Alimentacja dziecka	675
3.9.1. Konwencja nowojorska o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą z 1956 r.	675
3.9.2. Kwestia rozwoju prawa człowieka w odniesieniu do spraw rodzicielskich i opiekuńczych	676
4. Uwagi końcowe	678

Rozdział 19

Poprawa życia rodzinnego w koncepcjach i strategiach działań Unii

Europejskiej (<i>Marcin Sokołowski</i>)	680
1. Prawo UE jako źródło norm oddziałujących na stosunki życia rodzinnego na początku XXI w.	680
2. Prawa i strategie gwarancyjne UE w zakresie życia społecznego, gospodarczego i rodzinnego	683
3. Miejsce spraw rodziny w prawie UE i stan harmonizacji w zakresie prawa rodzinnego na początku trzeciej dekady XXI w.	685
4. Nowe wyzwania i strategie dotyczące życia rodzinnego	687
5. Kwestia dopuszczalności macierzyństwa zastępczego (surogacji) a ochrona praw kobiet w latach 2016–2019	689
6. Macierzyństwo zastępcze (surogacja) w bieżących pracach	690
7. Zaangażowanie społeczne młodej generacji Europejczyków. Nowa strategia UE na rzecz młodzieży 2019–2027	691
8. Uwagi końcowe	694

Bibliografia	697
---------------------------	-----

O Autorach	729
-------------------------	-----

WYKAZ SKRÓTÓW

Bruksela I bis, rozporządzenie nr 1215/2012	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351, s. 1 ze zm.)
Bruksela I, rozporządzenie nr 44/2001	– rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. WE L 12 z 2001 r., s. 1 ze zm.)
decyzja 2009/941/WE	– decyzja Rady 2009/941/WE z 30.11.2009 r. w sprawie zawarcia przez Wspólnotę Europejską Protokołu haskiego z dnia 23 listopada 2007 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 331, s. 17)
dyrektywa 2003/8/WE	– dyrektywa Rady 2003/8/WE z 27.01.2003 r. w celu usprawnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych poprzez ustanowienie minimalnych wspólnych zasad odnoszących się do pomocy prawnej w sporach o tym charakterze (Dz.Urz. WE L 26, s. 41)
dyrektywa 2008/52/WE	– dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE z 21.05.2008 r. w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 136, s. 3)
EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
EKPD	– Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci, sporządzona w Strasburgu 24.04.1967 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 99, poz. 1157)
EKS	– Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie 18.10.1961 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67 ze zm.)
EKSPDP	– Europejska konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego, sporządzona w Strasburgu 15.10.1975 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 79, poz. 888)
EKWPD	– Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci, sporządzona w Strasburgu 25.01.1996 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 107, poz. 1128)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.)

- k.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.)
- k.p.a.** – ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2000)
- k.p.c.** – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.)
- k.r.o.** – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359)
- konstytucja marcowa** – ustawa z 17.03.1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 44, poz. 267 ze zm.)
- konstytucja PRL z 1952 r.** – Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22.07.1952 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 232 ze zm.; tekst jedn.: Dz.U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36 ze zm.)
- Konstytucja RP** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- konwencja brukselska z 1968 r.** – Konwencja brukselska o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, sporządzona w Brukseli 27.09.1968 r. (Dz.Urz. WE L 299 z 1972 r., s. 32; wersja skonsolidowana: Dz.Urz. WE C 27 z 1998 r., s. 1)
- konwencja CEDAW** – Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 18.12.1979 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71)
- konwencja haska z 1961 r.** – Konwencja o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich, sporządzona w Hadze 5.10.1961 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 106, poz. 519)
- konwencja haska z 1973 r.** – Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń odnoszących się do obowiązków alimentacyjnych, sporządzona w Hadze 2.10.1973 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 2, poz. 13)
- konwencja haska z 1980 r.** – Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze 25.10.1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528 ze zm.)
- konwencja haska z 1993 r.** – Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzona w Hadze 29.05.1993 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 39, poz. 448 ze zm.)
- konwencja haska z 1996 r.** – Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzona w Hadze 19.10.1996 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158)
- konwencja haska z 2007 r.** – Konwencja o międzynarodowym dochodzeniu alimentów na rzecz dzieci i innych członków rodziny (sporządzona 23.11.2007 r.) (Dz.Urz. UE L 192 z 2011 r., s. 51)
- konwencja lugańska z 1988 r., Lugano I** – Konwencja o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, sporządzona w Lugano 16.09.1988 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 10, poz. 132)

- konwencja lugańska z 2007 r., Lugano II** – Konwencja o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, sporządzona w Lugano 30.10.2007 r. (Dz.Urz. UE L 339, s. 3 ze zm.)
- konwencja nowojorska** – Konwencja o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą sporządzona w Nowym Jorku 20.06.1956 r. (Dz.U. z 1961 r. Nr 17, poz. 87)
- Konwencja o prawach dziecka, KPD** – Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20.11.1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.)
- KPON** – Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13.12.2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 ze zm.)
- KPP** – Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z 7.06.2016 r. (Dz.Urz. UE C 202, s. 389)
- MPPGSiK** – Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169)
- MPPOiP** – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
- p.a.s.c.** – ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1681)
- p.p.m.** – ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r. poz. 1792)
- p.p.m.1965** – ustawa z 12.11.1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 46, poz. 290 ze zm.)
- p.p.s.a.** – ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2022 r. poz. 329 ze zm.)
- p.u.s.p.** – ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych podpisany w Hadze 23.11.2007 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.)
- protokół haski z 2007 r.** – Protokół o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 331 z 2009 r., s. 19)
- r.u.s.p.** – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2021 r. poz. 2046 ze zm.)
- rozporządzenie 2019/1111, rozporządzenie Bruksela II ter** – rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111 z 25.06.2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (Dz.Urz. UE L 178, s. 1)
- rozporządzenie nr 1347/2000, rozporządzenie Bruksela II** – rozporządzenie Rady (WE) nr 1347/2000 z 29.05.2000 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej za dzieci obojga małżonków (Dz.Urz. WE L 160, s. 19 ze zm.)

- rozporządzenie nr 1896/2006** – rozporządzenie (WE) nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (Dz.Urz. UE L 399, s. 1 ze zm.)
- rozporządzenie nr 2201/2003, rozporządzenie Bruksela II bis** – rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z 27.11.2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz.Urz. UE L 338, s. 1 ze zm.)
- rozporządzenie nr 4/2009** – rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 7, s. 1 ze zm.)
- rozporządzenie nr 593/2008** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.Urz. UE L 177, s. 6 ze zm.)
- rozporządzenie nr 606/2013** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 606/2013 z 12.06.2013 r. w sprawie wzajemnego uznawania środków ochrony w sprawach cywilnych (Dz.Urz. UE L 181, s. 4)
- rozporządzenie nr 650/2012** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4.07.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. UE L 201, s. 107 ze zm.)
- rozporządzenie nr 655/2014** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 655/2014 z 15.05.2014 r. ustanawiające procedurę europejskiego nakazu zabezpieczenia na rachunku bankowym w celu ułatwienia transgranicznego dochodzenia wierzytelności w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 189, s. 59)
- rozporządzenie nr 805/2004** – rozporządzenie (WE) nr 805/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 21.04.2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych (Dz.Urz. UE L 143, s. 15 ze zm.)
- rozporządzenie nr 861/2007** – rozporządzenie (WE) nr 861/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń (Dz.Urz. UE L 199, s. 1 ze zm.)
- TFUE** – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
- TUE** – Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13)
- u.d.i.p.** – ustawa z 6.09.2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. z 2022 r. poz. 902)
- u.k.s.c.** – ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1125)

- u.p.o.u.a.** – ustawa z 7.09.2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz.U. z 2022 r. poz. 1205)
- u.p.p.** – ustawa z 17.12.2004 r. o prawie pomocy w postępowaniu w sprawach cywilnych prowadzonym w państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz o prawie pomocy w celu ugodowego załatwienia sporu przed wszczęciem takiego postępowania (Dz.U. z 2022 r. poz. 284)
- u.w.n.c., ustawa z 26.01.2018 r.** – ustawa z 26.01.2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych (Dz.U. poz. 416)
- umowa z Algierią** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Algierską Republiką Ludowo-Demokratyczną dotycząca obrotu prawnego w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Algierze 9.11.1976 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 10, poz. 73)
- umowa z Austrią** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Austrii o wzajemnych stosunkach w sprawach z zakresu prawa cywilnego oraz o dokumentach, podpisana w Wiedniu 11.12.1963 r. (Dz.U. z 1974 r. Nr 6, poz. 33 ze zm.), z protokołem z 25.01.1973 r. (Dz.U. z 1974 r. Nr 6, poz. 34)
- umowa z Belgią** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Królestwem Belgii o uznawaniu orzeczeń w sprawach o rozwód, sporządzona w Brukseli 17.12.1986 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 39, poz. 234)
- umowa z Białorusią** – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Mińsku 26.10.1994 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 128, poz. 619)
- umowa z Bośnią i Hercegowiną** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii o obrocie prawnym w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 6.02.1960 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 27, poz. 162 ze zm.)
- umowa z Bułgarią** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Ludową Republiką Bułgarii o pomocy prawnej w stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Warszawie 4.12.1961 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 17, poz. 88 ze zm.), zmieniona protokołem podpisanym w Sofii 27.06.1980 r. (Dz.U. z 1981 r. Nr 10, poz. 43)
- umowa z Chinami** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Chińską Republiką Ludową o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 5.06.1987 r. (Dz.U. z 1988 r. Nr 9, poz. 65)
- umowa z Chorwacją** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii o obrocie prawnym w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 6.02.1960 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 27, poz. 162 ze zm.)

- umowa z Cyprzem** – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Cypru o współpracy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Nikozji 14.11.1996 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 39, poz. 383 ze zm.)
- umowa z Czarnogórą** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii o obrocie prawnym w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 6.02.1960 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 27, poz. 162 ze zm.)
- umowa z Czechami** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Czechosłowacką Republiką Socjalistyczną o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, podpisana w Warszawie 21.12.1987 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 39, poz. 210 ze zm.)
- umowa z Czechosłowacją** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Czechosłowacką Republiką Socjalistyczną o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, podpisana w Warszawie 21.12.1987 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 39, poz. 210 ze zm.)
- umowa z Egiptem** – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Arabską Republiką Egiptu o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i handlowych, podpisana w Kairze 17.05.1992 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 34, poz. 126)
- umowa z Estonią** – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Estońską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Tallinie 27.11.1998 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 5, poz. 49)
- umowa z Francją** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Francuską o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego, sporządzona w Warszawie 5.04.1967 r. (Dz.U. z 1969 r. Nr 4, poz. 22 ze zm.)
- umowa z Grecją** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Grecką o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Atenach 24.10.1979 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 4, poz. 24)
- umowa z Irakiem** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Iraku o pomocy prawnej i sądowej w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Bagdadzie 29.10.1988 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 70, poz. 418)
- umowa z Jugosławią** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii o obrocie prawnym w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 6.02.1960 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 27, poz. 162 ze zm.)
- umowa z Koreą Północną** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną o pomocy prawnej w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Phenianie 28.09.1986 r. (Dz.U. z 1987 r. Nr 24, poz. 135)

- umowa z Kubą** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Kuby o pomocy prawnej w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Hawanie 18.11.1982 r. (Dz.U. z 1984 r. Nr 47, poz. 247)
- umowa z Libią** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Libijską Arabską Dżamahiriją Ludowo-Socjalistyczną o pomocy prawnej w sprawach cywilnych, handlowych, rodzinnych i karnych, podpisana w Trypolisie 2.12.1985 r. (Dz.U. z 1987 r. Nr 13, poz. 80)
- umowa z Litwą** – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Warszawie 26.01.1993 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 35, poz. 130 ze zm.)
- umowa z Łotwą** – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Łotewską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Rydze 23.02.1994 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 110, poz. 534 ze zm.)
- umowa z Macedonią** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii o obrocie prawnym w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 6.02.1960 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 27, poz. 162 ze zm.)
- umowa z Marokiem** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Królestwem Maroka o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Warszawie 21.05.1979 r. (Dz.U. z 1983 r. Nr 14, poz. 69)
- umowa z Mongolią** – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Mongolią o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Warszawie 19.10.1998 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 43, poz. 370)
- umowa z Rosją** – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Warszawie 16.09.1996 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 83, poz. 750)
- umowa z Rumunią z 1999 r.** – umowa między Rzeczpospolitą Polską a Rumunią o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, sporządzona w Bukareszcie 15.05.1999 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 83, poz. 752)
- umowa z Serbią** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii o obrocie prawnym w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 6.02.1960 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 27, poz. 162 ze zm.)
- umowa ze Słowacją** – umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Czechosłowacką Republiką Socjalistyczną o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, podpisana w Warszawie 21.12.1987 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 39, poz. 210 ze zm.)

umowa ze Słowenią	– umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Federacją Ludową Republiką Jugosławii o obrocie prawnym w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 6.02.1960 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 27, poz. 162 ze zm.)
umowa z Syrią	– umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową i Arabską Republiką Syryjską o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Damaszku 16.02.1985 r. (Dz.U. z 1986 r. Nr 37, poz. 181)
umowa z Tunezją	– umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Tunezyjską o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie 22.03.1985 r. (Dz.U. z 1987 r. Nr 11, poz. 71)
umowa z Turcją	– umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Turecką o pomocy prawnej w sprawach cywilnych i handlowych, podpisana w Warszawie 12.04.1988 r. (Dz.U. z 1992 r. Nr 3, poz. 13)
umowa z Ukrainą	– umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Kijowie 24.05.1993 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 96, poz. 465 ze zm.)
umowa z Węgrami	– umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Węgierską Republiką Ludową o obrocie prawnym w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Budapeszcie 6.03.1959 r. (Dz.U. z 1960 r. Nr 8, poz. 54 ze zm.), z protokołem w sprawie zmian i uzupełnień umowy, sporządzonym w Warszawie 18.09.1980 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 5, poz. 32)
umowa z Wietnamem	– umowa między Rzeczpospolitą Polską a Socjalistyczną Republiką Wietnamu o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, sporządzona w Warszawie 22.03.1993 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 55, poz. 289 ze zm.)
umowa z Włochami	– umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Włoską o pomocy sądowej oraz o uznawaniu i wykonywaniu wyroków w sprawach cywilnych, podpisana w Warszawie 28.04.1989 r. (Dz.U. z 1992 r. Nr 23, poz. 97 ze zm.)

Czasopisma

AC	– Law Reports, Appeal Cases
ADR	– ADR. Arbitraż i Mediacja
All ER	– All England Law Reports
AUWr PPIa	– Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji
BGBL	– Bundesgesetzblatt
BKKZN	– Biuletyn Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego
CSOH	– Court of Session Outer House
ELF	– The European Legal Forum
EPS	– Europejski Przegląd Sądowy

EWCA Civ	– England and Wales Court of Appeal (Civil Division)
F. Supp. 2d	– Federal Supplement, Second Series
F.3d	– Federal Reporter, Third Series
FCR	– Federal Court Reports
Fed. Appx.	– Federal Appendix
HUDOC	– baza orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka
HUDOC-ESC	– baza orzeczeń Europejskiego Komitetu Praw Społecznych
ICJ Reports	– International Court of Justice. Reports of Judgment, Advisory Opinions and Orders
IJJF	– International Journal of the Jurisprudence of the Family
IPRax	– Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts
JPIL	– Journal of Private International Law
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
KPPubl	– Kwartalnik Prawa Publicznego
L. Ed. 2d	– United States Supreme Court Reports, Lawyers' Edition 2d series
MoP	– Monitor Prawniczy
NP	– Nowe Prawo
ONSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN	– Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego
OSNC	– Orzecznictwo Sądów Polskich. Izba Cywilna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Pracy
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNKN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
PiP	– Państwo i Prawo
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPPM	– Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
PS	– Przegląd Sądowy
PwD	– Prawo w Działaniu
PWPM	– Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego
RabelsZ	– Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
RCADI	– Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye
RdC	– Recueil des Cours de l'Académie de droit international de La Haye
Rej.	– Rejent
RiP	– Rodzina i Prawo

RNP	– Roczniki Nauk Prawnych
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SC	– Studia Cywilistyczne
SP	– Studia Prawnicze
WLR	– Weekly Law Reports
YPIL	– Yearbook of Private International Law
Zb.Urz.	– Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego
ZNUJ PIPWI	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej
ZNUJ PP	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze
ZPBAS	– Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych

Instytucje

EFTA	– Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
EWHC	– England and Wales High Court
HCCH	– Hague Conference on Private International Law; zob. HKPPM
HKPPM	– Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego
MKSC	– Międzynarodowa Komisja Stanu Cywilnego (Commission Internationale de l'État Civil)
MS DWMiPC	– Departament Współpracy Międzynarodowej i Praw Człowieka Ministerstwa Sprawiedliwości
MSWiA	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji
MTS	– Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
ONCA	– Court of Appeal of Ontario
OZSS	– opiniodawczy zespół specjalistów sądowych
RE	– Rada Europy
S.Ct.	– Supreme Court
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UKSC	– Supreme Court of the United Kingdom
USC	– urząd stanu cywilnego

OD REDAKTORA NAUKOWEGO

Z uwagi na dużą mobilność ludzi, w tym rodzin, istotnego znaczenia nabrały współcześnie rozwiązania prawne określające międzynarodową właściwość sądów oraz prawo miarodajne w sprawach ze stosunków między rodzicami a dzieckiem, jak też reguły uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń. Ostatnie lata przyniosły dalszy wzrost liczby przepisów dotyczących międzynarodowych relacji rodzicielskich i opiekuńczych. Nasiliły się, widoczne już pod koniec XX w., tendencje do coraz bardziej szczegółowego regulowania tych zagadnień. W wielu sytuacjach miejsce źródeł prawa o genezie krajowej zajęły akty normatywne o genezie międzynarodowej, w szczególności konwencje haskie i rozporządzenia unijne.

Stosunki między rodzicami i dziećmi stanowią podstawę funkcjonowania rodziny oraz są zasadniczym przedmiotem prawa rodzinnego, a centralnym punktem współczesnych rozwiązań prawnych jest osoba dziecka. Rodzina jest grupą społeczną, która powstaje i rozwija się wraz z przychodzeniem na świat dzieci. Powstają wówczas relacje macierzyństwa i ojcostwa, a także relacje z krewnymi, szczególnie intensywne w odniesieniu do rodzeństwa i dziadków. W braku rodziców (tj. ich śmierci albo niemożności wychowania dziecka, ewentualnie pozbawienia władzy rodzicielskiej) relacje naturalne mogą być naśladowane dzięki odpowiednim rozwiązaniom prawnym, tj. pieczy zastępczej, opiece prawnej i przysposobieniu dziecka.

W dobrze funkcjonującej rodzinie dobro dzieci jest zwykle przedmiotem troski samych rodziców, a dziecko pozostaje też w relacjach z innymi osobami bliskimi. Rodziny, nie tylko te charakteryzowane jako międzynarodowe, nie muszą potrzebować do dobrego funkcjonowania udziału instytucji sądowych, opiekuńczych, państwowych lub samorządowych¹. Jeżeli jednak taka potrzeba występuje (np. z uwagi na konflikt między matką i ojcem, brak rodziców dziecka, potrzebę zabezpieczenia

¹ T. Smyczyński, *Prawo dziecka do wychowania się w rodzinie* [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smyczyński, Poznań 1999, s. 150, celnie zauważa, że w normalnie funkcjonującej rodzinie nikt nie interesuje się prawem w zakresie stosunków osobistych między członkami rodziny ani nie pyta, jak daną kwestię reguluje ustawodawca. Na ogół prawo jest potrzebne dopiero wtedy, gdy w rodzinie pojawiają się konflikty i brakuje dobrej woli do ich wewnętrznego rozwiązania.

interesów majątkowych), to w sytuacjach z elementem zagranicznym potrzebne jest zastosowanie specyficznych rozwiązań prawnych. W sytuacji rozrzucenia po świecie członków rodziny² występuje potrzeba rozwiązania problemu kolizji praw oraz właściwości sądów różnych państw.

Stan normatywny w trzeciej dekadzie XXI w. jest rezultatem zmian ustawodawstwa krajowego (nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 2008 r. oraz nowych Prawa prywatnego międzynarodowego z 2011 r. i Prawa o aktach stanu cywilnego z 2014 r.) oraz wejścia w życie kolejnych konwencji sporządzonych pod auspicjami Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego (w tym umów międzynarodowych datowanych na lata 1980, 1996 i 2007), jak też rozporządzeń Unii Europejskiej (w tym rozporządzenia nr 4/2009 i – stosowanego od 1.08.2022 r. – rozporządzenia 2019/1111) oraz powiązanych z nimi nowelizacji kodeksów i ustaw (w tym projektowanych w 2022 r.).

Normy prawne regulujące międzynarodowe sprawy rodzicielskie wynikają obecnie z mozaiki przepisów o różnej genezie: krajowej, międzynarodowej i unijnej. W praktyce są one współstosowane w konkretnej sprawie dotyczącej danego dziecka. Ocena prawa wymaga przy tym uwzględniania przedmiotowo obszarów filiacji (macierzyństwa i ojcostwa), bieżącej pieczy i kontaktów z dzieckiem oraz alimentacji, które mogą być wzajemnie powiązane zarówno na gruncie prawa materialnego, jak i międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego. W obrocie transgranicznym istotną rolę odgrywają nie tylko normy kolizyjne, wskazujące prawo właściwe, lecz także normy jurysdykcyjne określające właściwość sądów oraz reguły uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń, które dodatkowo mogą być ze sobą powiązane normatywnie i funkcjonalnie³.

Opracowanie dotyczy międzynarodowego prawa rodzicielskiego i opiekuńczego rozumianego szeroko. Po pierwsze, zakres przedmiotowy obejmuje kwestie prawne pochodzenia dziecka, macierzyństwa i ojcostwa oraz stanu cywilnego, jak też prawa i obowiązki rodzicielskie i opiekuńcze oraz kontakty z dzieckiem, a ponadto obowiązek alimentacyjny. Po drugie, kompleksowo przedstawione zostały rozwiązania międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, tj. normy kolizyjne oraz reguły jurysdykcji krajowej oraz skuteczności zagranicznych orzeczeń. Są one w praktyce stosowane łącznie w transgranicznych sprawach dziecka. Sprawy

² Zob. S.L. Stadniczeńko, *Swobodny przepływ osób w celu poszukiwania pracy i podejmowania zatrudnienia a konsekwencje dla rodziny* [w:] *Prawnorodzinne i społeczne konsekwencje migracji zarobkowej. Wybrane zagadnienia*, red. S.L. Stadniczeńko, M. Gołowkin-Hudała, A. Wilk, Opole 2009, s. 14–15.

³ Zob. P. Mostowik, *Kwestia wymagania międzynarodowego charakteru sytuacji dla stosowania norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych* [w:] *Verba volant, scripta manent. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bogusławie Gneli*, Warszawa 2022, s. 693–702; P. Mostowik, *Refleksje o współczesnym prawie prywatnym międzynarodowym na tle ujęcia „jurysdykcji krajowej zewnętrznej” F. Słotwińskiego z 1838 r.* [w:] *Prawne zagadnienia międzynarodowego obrotu cywilnego i handlowego*, red. E. Figura-Góralczyk, R. Flejszar, B. Gnela, P. Mostowik, Warszawa 2023 (w druku).

te obejmują, najczęściej wzajemne, prawa i obowiązki dziecka oraz jego rodziców, opiekunów prawnych i innych podmiotów, w tym instytucjonalnych, które w obrocie prawnym występują w stosunkach z osobą dziecka lub jego majątkiem. Po trzecie, stan prawny jest omawiany na tle kilku aktów normatywnych o różnej genezie. Przepisy krajowego prawa prywatnego międzynarodowego i postępowania cywilnego w dużej mierze, ale nie całkowicie, ustąpiły miejsca aktom normatywnym o genezie międzynarodowej.

Okoliczność, że regulacje międzynarodowych spraw rodzicielskich, w tym postępowań przed sądami i organami w tych sprawach, są niejako potrójnie złożone, wpłynęła z kolei na zasadnicze założenia redakcyjne, w tym określenie zakresu omawianych zagadnień oraz ich tok i wewnętrzną systematykę. Dodatkowym założeniem było – na tyle, na ile umożliwia to obecna mozaika przepisów – przedstawienie zagadnień w sposób nie tylko aktualny i poprawny teoretycznie, ale i użyteczny dla praktyki.

Tytuł, zawartość i struktura książki są w pewnej mierze wzorowane na *Międzynarodowym prawie rodzinnym* – autorstwa M. Sośniaka, B. Walaszka i E. Wierzbowskiego – wydanym ponad pół wieku temu przez Ossolineum⁴. Tytuł akcentuje rodzinę, ponieważ położenie prawne dziecka stanowi jej istotną część i jest głównym punktem odniesienia dalszych rozważań. Alternatywnie można by posłużyć się pojęciem międzynarodowego prawa rodzicielskiego i opiekuńczego⁵. Podtytuł precyzuje, że zawartość niniejszego tomu obejmuje kluczowe zagadnienia statusu prawnego dziecka, matki i ojca oraz innych podmiotów wspierających lub zastępujących te osoby (np. opiekuna prawnego lub sądu rodzinnego), lub zobowiązanych do alimentacji.

Zawartość i układ książki wynikają z praktycznego podejścia do kilku spraw z elementem zagranicznym, regulowanych przez normy o różnych zakresach, funkcjach i genezie. Spaja je okoliczność, że w praktyce znajdują one zastosowanie w sytuacjach międzynarodowych (transgranicznych), np. takich, w których dziecko zamieszkuje w innym państwie niż jego matka, ojciec lub – za terminologią przyjętą w umowach międzynarodowych – inny podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej.

Kolejne rozdziały części II, III i IV niniejszej publikacji dotyczą różnych przedmiotowych obszarów stosunków między rodzicami i innymi podmiotami a dzieckiem. W ich ramach (tj. filiacji, bieżących spraw dziecka, alimentacji) przedstawione zostaną zagadnienia kolizyjne i międzynarodowego postępowania cywilnego. Przy tej okazji dokładniej zostanie przedstawiony obecny stan źródeł prawa i jego geneza. Część wstępna obejmuje natomiast uwagi materialnoprawne oraz na temat ogólnych tendencji określania jurysdykcji i wskazania prawa właściwego. Część koń-

⁴ M. Sośniak, B. Walaszek, E. Wierzbowski, *Międzynarodowe prawo rodzinne*, Ossolineum 1969.

⁵ Tak A. Mączyński, *Międzynarodowe prawo rodzicielskie w ustawodawstwach państw europejskich*, KPP 1992/1–4, s. 131 i n.

cowa zawiera uwagi dotyczące mediacji i postępowania sądowego, rozwinięcie tematyki działalności organizacji międzynarodowych oraz stanowi uzupełnienie o wątki prawa karnego. Tytułowe międzynarodowe sprawy rodzicielskie zostały przy tym omówione z uwzględnieniem rozwiązań zaliczanych do części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego oraz międzynarodowego postępowania cywilnego.

Zawartość książki została przy tym – z uwagi na specyfikę obrotu prawnego z zagranicą, rozbudowane źródła prawa i założenie kompleksowego omówienia spraw dziecka – ujęta szerzej niż wspomniany wzorzec. Obejmuje bowiem też węzłowe zagadnienia materialnoprawne (w szczególności kwestię podstawowych zasad krajowego porządku prawnego, do których odnoszą się przepisy kolizyjne i z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego), rozwój jurysdykcyjnego i kolizyjnego łącznika zwykłego (stałego) pobytu dziecka. A także wybrane kwestie postępowania cywilnego w sprawach rodzinnych, ze szczególnym uwzględnieniem mediacji oraz postępowania w razie uprowadzenia dziecka za granicę, a ponadto – uzupełniającą w praktyce funkcjonowanie prawa prywatnego międzynarodowego oraz norm jurysdykcyjnych i o skuteczności zagranicznych orzeczeń – międzypaństwową współpracę w sprawach transgranicznych (w tym pomoc prawną), dorobek Organizacji Narodów Zjednoczonych i Rady Europy, jak też zagadnienia międzynarodowego prawa karnego.

Opracowanie zostało zaprojektowane jako całościowe ujęcie międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego w sprawach rozpoznawanych pozasądowo lub w postępowaniu cywilnym w zakresie filiacji, bieżącej pieczy nad dzieckiem (sprawowanej przez rodziców lub inne podmioty opiekuńcze) oraz jego alimentacji, jak też zagadnienia wstępne (w tym konstytucyjne) oraz powiązane (w tym publicznoprawne). Autorzy poszczególnych rozdziałów prezentują przy tym własne szczegółowe rozważania, oparte w dużej mierze na dotychczasowym bogatym dorobku naukowym i zawodowym. Praca nad niniejszą publikacją z Autorami poszczególnych części niniejszego całościowego opracowania była zaszczytem. Chciałem raz jeszcze serdecznie podziękować za owocną współpracę w ramach tego przedsięwzięcia.

Oddając książkę Czytelnikom, pozostaje wyrazić nadzieję, że dorobek zespołu autorskiego zostanie przychylnie przyjęty i wypełni lukę na rynku wydawniczym spowodowaną upływem czasu od wydania *Międzynarodowego prawa rodzinnego* oraz swoistą „klęską urodzaju” działalności legislacyjnej na poziomie krajowym, międzynarodowym i unijnym w ostatnich latach. Oraz że książka będzie przydatna zarówno dla doktryny, jak i praktyki, a tym samym w sytuacjach międzynarodowych ułatwi nie tylko działalność prawników, lecz także pomoże w funkcjonowaniu rodzin oraz przysłuży się realizacji w praktyce zasady dobra dziecka.

Kraków, 22 października 2022 r.

Piotr Mostowik

Część I

ZAGADNIENIA OGÓLNE

Rozdział 1

ZAGADNIENIA KONSTRUKCYJNE MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA RODZINNEGO

1. Intensyfikacja obrotu osobowego z zagranicą

Zacieśnienie osobowych relacji między mieszkańcami różnych państw oraz migracja rodzin lub ich członków są zjawiskami widocznymi w pierwszych dekadach XXI w. Ich przejawami i skutkami są też zakładanie rodzin przez kobiety i mężczyzn pochodzących z różnych państw, migracja małżonków oraz funkcjonowanie dziecka w relacjach z podmiotami zagranicznymi (nie tylko z rodzicami, ale i opiekunami prawnymi, kuratorami i instytucjami zajmującymi się rodziną i dzieckiem, też publicznoprawnymi). Szczegółowe unormowania dotyczące ustalania macierzyństwa i ojcostwa, sprawowania władzy rodzicielskiej i opieki oraz obowiązku alimentacyjnego różnią się w poszczególnych systemach prawnych.

Prawa rodzinne poszczególnych państw, w tym unormowania stosunków między rodzicami i dzieckiem, nie pokrywają się. W II poł. XX w. w niektórych aktach normatywnych o genezie międzynarodowej znalazły się ogólne deklaracje dotyczące statusu prawnego rodziny, a nawet udało się doprowadzić do przyjęcia przez dużą grupę państw nieco bardziej szczegółowych reguł dotyczących pozycji prawnej dziecka, o czym niżej¹. Nie nastąpiła jednak harmonizacja materialnoprawnej regulacji stosunków między rodzicami i dzieckiem ani roli władzy państwowej we wspieraniu rodziny lub nadzoru nad jej funkcjonowaniem². Różnice w prawie na świecie są spowodowane w szczególności odejściem na początku XXI w. w niektórych systemach prawnych od postrzegania małżeństwa jako związku damsko-męskiego, odejściem

¹ Zob. A. Schulz, *The state of development of uniform law in the field of European and international family and child law*, ELF 2007/6, s. 279.

² W. van Gerven, *Harmonization of private law: Do we need it?*, „Common Market Law Review” 2004/2, s. 506, zauważa specyfikę spraw rodzinnych polegającą na tym, że ich regulacje oddają porządek publiczny danego państwa. Brak perspektyw na szybkie ujednolicenie prawa w skali globalnej akcentuje też D. Martiny, *Is Unification of Family Law Feasible or even Desirable?* [w:] *Towards a European Civil Code*, red. A. Hartkamp i in., Alphen aan den Rijn 2011, s. 429.

od traktowania przysposobienia jako instytucji naśladowującej naturę, jak też oderwaniem prawnego rozumienia rodzicielstwa od, biologicznie koniecznych łącznie, macierzyństwa i ojcostwa. Również one powodują, że coraz bardziej doniosłe stają się zagadnienia kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego oraz międzynarodowego postępowania cywilnego.

Uwagi na temat obecnego stanu międzynarodowego prawa rodzicielskiego i opiekuńczego warto ułożyć wokół trzech spostrzeżeń ogólnych na temat specyfiki tego prawa oraz kształtu jego źródeł. Od razu trzeba zauważyć – co zostanie wyjaśnione niżej – że wynikają one z wzięcia pod uwagę złożonego charakteru tego prawa (po trzykroć: odnośnie do obszarów przedmiotowych, funkcji poszczególnych norm i genezy aktów normatywnych)³. Z takiej praktycznej perspektywy widzieć trzeba prawo rodzicielskie i opiekuńcze, w tym międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne.

2. Wieloaspektowość spraw rodzicielskich i opiekuńczych

Stosunki między dzieckiem i rodzicami w prawie materialnym, a tym bardziej w międzynarodowym prawie prywatnym i postępowaniu cywilnym, obejmują kilka obszarów regulowanych osobno, a powiązanych w praktyce. Z perspektywy statusu prawnego dziecka można widzieć je jako całość. Ponadto zagadnienia statusu prawnego dziecka rozciągają się na jego relacje również z innymi osobami i podmiotami instytucjonalnymi. Stąd sprawy te na potrzeby niniejszego opracowania są rozumiane szeroko i obejmują zagadnienia: od filiacji (w tym kwestii prawnego pochodzenia dziecka, macierzyństwa i ojcostwa, rejestracji stanu cywilnego), przez bieżące prawa i obowiązki dziecka oraz jego rodziców lub opiekuna prawnego (w szczególności władzę rodzicielską lub opiekuńczą), jak też udział innych podmiotów (np. kuratora, osoby sprawującej pieczę zastępczą, placówek opiekuńczych lub wychowawczych, sądu rodzinnego, osób wykonujących prawo do osobistej styczności z dzieckiem, innych podmiotów przewidzianych za granicą), po obowiązek alimentacyjny rodziców i innych podmiotów w stosunku do dziecka.

Przyjęcie wieloaspektowego zakresu przedmiotowego „spraw dziecka” jest uzasadnione nie tylko potrzebami praktyki, w której często powyższe kwestie prawne występują łącznie. Przemawiają za nim również źródłowe i teoretycznoprawne powiązania, które występują między normami dotyczącymi poszczególnych obszarów, np. uzależnienie wskazania prawa właściwego od reguł międzynarodowej właściwości sądów oraz uzależnienie skuteczności zagranicznego orzeczenia od norm jurysdykcyjnych lub kolizyjnych zastosowanych w sprawie. Z powyższymi obszarami w praktyce powiązane być mogą inne kategorie spraw rodzinnych i cywilnych, w szczególności majątkowe zagadnienia prawnorzeczowe i obligacyjne (w tym z udziałem przedsta-

³ Zob. A. Mączyński, *Międzynarodowe prawo rodzicielskie w ustawodawstwach państw europejskich*, KPP 1992/1–4, s. 132.

wiciela ustawowego dziecka) oraz sprawy spadkowe (w tym dziedziczenie ustawowe). W potrzebnym zakresie zostaną one wzmiankowane przy okazji dokładnego omawiania filiacji, bieżącej pieczy i alimentacji dziecka.

2.1. Filiacja (pochodzenie dziecka, macierzyństwo i ojcostwo, stan cywilny)

Obszar pochodzenia (prawnego) dziecka obejmuje na tle prawa właściwego kilka zagadnień, które odnoszą się również do rozumienia macierzyństwa i ojcostwa oraz stanu cywilnego⁴. Tytułem przykładu można wskazać kwestię obowiązywania w danym systemie prawnym domniemania pochodzenia dziecka od męża matki, jak również zagadnienie możliwości uznania dziecka (np. przed sądem, urzędnikiem stanu cywilnego lub konsulem) lub jego legitymacji (zob. więcej: I.2.1, II.42. i II.5.2). Uznanie na potrzeby kwalifikacji norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych trzeba autonomicznie rozumieć szeroko jako możliwość złożenia przed sądem lub organem oświadczenia o pochodzeniu dziecka, w praktyce – uznaniu ojcostwa. Do zagadnień filiacji trzeba zaliczyć też prawną regulację sądowego ustalenia rodzicielstwa, tj. urzędowe stwierdzenie pochodzenia dziecka od danej osoby w wyniku przeprowadzonego postępowania, co może mieć miejsce niezależnie od jej woli (np. na wniosek dziecka lub drugiego z rodziców)⁵. W praktyce obejmują one też status dziecka w razie – najczęstszej – adopcji pełnej.

2.2. Bieżące prawa i obowiązki rodziców lub opiekuna oraz dziecka

Kolejny obszar, który w prawie merytorycznym wykazuje specyfikę, to pojęcie władzy rodzicielskiej lub inaczej nazwanej konstrukcji prawnej (np. odpowiedzialności rodzicielskiej), obejmującej pełnię naturalnych praw i obowiązków matki i ojca oraz dziecka⁶. Te prawa i obowiązki przysługiwać mogą też rodzicom adopcyjnym, którzy w większości wypadków (w szczególności najczęstszej adopcji pełnej) będą w obrocie postrzegani po prostu jako rodzice dziecka⁷. Obejmuje ona w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka, wy-

⁴ Zob. więcej P. Mostowik [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20C, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 323–325.

⁵ Zob. B. Wałaszek, *Sądowe ustalenie nieślubnego ojcostwa w polskim prawie międzynarodowym prywatnym*, Kraków 1959, s. 58–59.

⁶ T. Sokołowski, *Skutki prawne rozvodu*, Poznań 1996, s. 93–95, wyróżnia trzy oblicza władzy: podstawowy rodzinnoprawny stosunek między rodzicami i dzieckiem (w tym obowiązki rodziców i obowiązek posłuszeństwa dziecka) oraz – służebne – cywilistyczną relację rodziców i osób trzecich (prawa podmiotowe rodziców skuteczne *erga omnes*) oraz administracyjnoprawny stosunek rodziców i państwa (w tym wzajemne obowiązki).

⁷ Zob. J. Gajda, *Stosunki prawne pomiędzy rodzicami a dziećmi w świetle uregulowań współczesnego prawa adopcyjnego*, [w:] *Status osób małoletnich – piecza zastępcza, kontakty, przysposobienie*, red. M. Andrzejewski, Warszawa 2020, s. 177 i n.

chowania dziecka i kierowania nim, jak też troskę o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i należyte przygotowanie go do dorosłości⁸. W niektórych sytuacjach katalog ten może być ograniczony albo prawa i obowiązki są wykonywane jednocześnie przez rodziców i podmiot zastępczy, np. sprawujący pieczę zastępczą. Rodzice sprawujący władzę rodzicielską są w relacjach z osobami trzecimi ustawowymi przedstawicielami dziecka i dokonują w imieniu dziecka czynności prawnych lub procesowych⁹.

Kontakty z dzieckiem mogą też funkcjonować w prawie materialnym jako osobna konstrukcja prawna wynikająca z samego stosunku macierzyństwa lub ojcostwa albo dotycząca też innych osób, które nie wykonują władzy rodzicielskiej. Prawo to może też przysługiwać dalszym krewnym (np. dziadkom¹⁰) albo niespokrewnionym osobom bliskim dziecku¹¹.

W razie potrzeby prawa i obowiązki rodzicielskie wykonywane są przez opiekuna prawnego lub kuratora zamiast lub obok rodziców¹². Jeżeli żadnemu z rodziców nie przysługuje władza rodzicielska albo jeżeli rodzice są nieznani, ustanawia się dla dziecka opiekę prawną. Z wykonywaniem praw i obowiązków względem dziecka powiązana może być też kuratela. Udział kuratora obok albo zamiast rodziców sprawujących władzę rodzicielską lub opiekunów może być wymagany w szczególności w niektórych sprawach dotyczących majątku dziecka¹³. Kurator działa w szczególności, jeżeli istnieje potencjalna sprzeczność interesów między przedstawicielem ustawowym a dzieckiem. Może on również występować, jeżeli opiekun nie ma możliwości działania albo też nie powinno mieć ono miejsca ze względu na dobro reprezentowanego. Dla dziecka poczętego, a jeszcze nieurodzonego ustanawia się kuratora, jeżeli jest to potrzebne do strzeżenia przyszłych praw dziecka (*curator ventris*).

⁸ Co do kluczowego znaczenia dobra dziecka oraz prawa i obowiązku rodziców sprawujących władzę rodzicielską do określania kręgu osób, z którymi dziecko ma styczność, zob. P. Mostowik, *Kontakty dziecka z rodzicami, krewnymi i bliskimi a władza rodzicielska*, PS 2013/3, s. 30–36.

⁹ Zob. T. Sokołowski, *Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem*, Poznań 1987, s. 33–39.

¹⁰ Np. TSUE w wyroku z 31.05.2018 r., C-335/17, Neli Valcheva przeciwko Georgiosowi Babanarakisowi, EU:C:2018:359, przyjął, że dziadkowie są podmiotami odpowiedzialności rodzicielskiej w rozumieniu przepisów rozporządzenia nr 2201/2003, co należy odnieść obecnie do rozporządzenia 2019/1111. Zob. też opinię rzecznika M. Szpunara z 12.04.2018 r., C-335/17, Neli Valcheva przeciwko Georgiosowi Babanarakisowi, EU:C:2018:242, który podkreśla, że nie ma uzasadnienia dla wyłączenia z zakresu stosowania tego rozporządzenia (a tym samym pojęcia odpowiedzialności rodzicielskiej) prawa do osobistej styczności z dzieckiem przysługującego innej osobie niż rodzice, a poza tym ich prawo jest ściśle związane z pozycją prawną tych ostatnich.

¹¹ Zob. J. Zajączkowska-Burtowy, *Kontakty z dzieckiem rodziców żyjących w rozłączeniu* [w:] *Status osób małoletnich – piecza zastępcza, kontakty, przysposobienie*, red. M. Andrzejewski, Warszawa 2020, s. 79 i n.

¹² Co do rozwoju instytucji opieki i pozycji prawnej opiekuna zob. S.J. Stoljar, *Children, Parents and Guardians* [w:] *International Encyclopedia of Comparative Law*, t. 4, *Persons and Family*, Tübingen–Hague–Paris–New York 1973, s. 27–39, 78–97; A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975, s. 261–267.

¹³ Co do różnorodnych sytuacji ustanawiania kuratora zob. J. Ciszewski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 6, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2017, s. 224–237.

Celem takich instytucji jest w szczególności zapewnienie dziecku pieczy w okresie oczekiwania na przywrócenie władzy rodzicielskiej (np. po okresie jej zawieszenia) bądź na uzyskanie pełnej zdolności do czynności prawnych przez matkę lub ojca lub na przysposobienie dziecka albo zapobieżenie zagrożeniom, które pojawiają się z uwagi na kolizję interesów. Szersze pojęcie pieczy zastępczej oznacza zorganizowane przez państwo, też w formie instytucjonalnej, czasowe wykonywanie przez podmioty wyznaczone przez państwo niektórych praw i obowiązków rodzicielskich¹⁴.

Na zachowanie rodziców, opiekuna lub osoby sprawującej pieczę zastępczą oraz dziecka może mieć wpływ sąd (nazwany rodzinnym lub opiekuńczym), a w poszczególnych państwach też organy administracji publicznej, w tym samorządu terytorialnego. W niektórych sytuacjach ustawodawca założył „z góry”, że sąd będzie współuczestniczył w pieczy nad dzieckiem, np. przez wyrażanie zgody na zarząd jego majątkiem. Instytucje administracji publicznej mogą prowadzić interwencje uzasadnione np. przemocą domową.

Na tle współczesnych aktów normatywnych o genezie unijnej i międzynarodowej dla opisanie tych praw i obowiązków używa się pojęcia odpowiedzialności rodzicielskiej¹⁵. Termin ten może mieć różne znaczenia, przeważnie szersze od władzy rodzicielskiej (np. obejmować też kontakty z dzieckiem rodziców niesprawujących władzy albo prawa i obowiązki opiekuna prawnego, a nawet obowiązek alimentacyjny)¹⁶. Bywa, co istotne w obecnym stanie normatywnym w Polsce, używany dla opisanie jeszcze szerszego zakresu przedmiotowego, obejmującego też sprawy opieki prawnej i kurateli. Zgodnie z art. 1 ust. 2 konwencji haskiej z 1996 r. oznacza on władzę rodzicielską lub „inny podobny stosunek władzy, który określa prawa, uprawnienia i obowiązki rodziców, opiekunów lub innych przedstawicieli ustawowych dziecka w stosunku do jego osoby lub majątku” (zob. więcej – I.2.1, III.6.2 i III.7.2). Takie szerokie ujęcie konwencyjne zostało przeniesione do prawa unijnego (rozporządzeń nr 2201/2003 i 2019/1111)¹⁷.

¹⁴ Zob. M. Andrzejewski, *Pieczą zastępczą* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2011, s. 387–487. Zob. też – M. Andrzejewski, *Sytuacja prawna wychowanka pieczy zastępczej* [w:] *Status osób małoletnich – pieczę zastępcza, kontakty, przysposobienie*, red. M. Andrzejewski, Warszawa 2020, s. 79 i n.

¹⁵ Odnosnie do terminologii prawniczej stosowanej do opisanie stosunków między dzieckiem a rodzicami i innymi podmiotami zob. P. Mostowik, *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2014, s. 50 i n.

¹⁶ W rekomendacji Rady Europy nr R(84)4 omawiane pojęcie oznacza wszelkie prawa i obowiązki rodziców względem wychowywanego dziecka, także osobistą styczność z dzieckiem, jak też obowiązek alimentacyjny; zob. W. Stojanowska, *Rekomendacja Nr R(84)4 w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej a stan prawny obowiązujący w Polsce* [w:] *Standardy prawne Rad Europy. Teksty i komentarze*, t. 1, *Prawo rodzinne*, red. M. Safjan, Warszawa 1994, s. 217–220.

¹⁷ Zob. *Jurysdykcja, uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę. Komentarz do rozporządzenia Rady UE 2019/1111*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2022; zob. też J. Ciszewski, *Europejskie prawo małżeńskie i dotyczące odpowiedzialności rodzicielskiej. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 37–40; K. Weitz, *Europejskie prawo procesowe cywilne* [w:] *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, red. A. Wróbel, Kraków 2005, s. 646 i n.

2.3. Obowiązek alimentacyjny

Współcześnie obowiązek alimentacyjny rozpatruje się w doktrynie najczęściej jako osobną względem władzy rodzicielskiej instytucję prawną. Prawdopodobnie wynika to z tego, że przepisy jego dotyczące są ujmowane w osobnych jednostkach redakcyjnych oraz dotyczą też dalszych krewnych dziecka i innych osób. Zarazem nie ulega wątpliwości, że piecza nad osobą dziecka obejmuje trwałą troskę o osobę dziecka i zapewnienie mu właściwych warunków egzystencji. Władza rodzicielska na tle prawa krajowego to m.in. obowiązek pieczy nad osobą dziecka oraz troska o fizyczny i duchowy jego rozwój. Taka instytucja prawna może być w obcym prawie nazywana pieczą lub odpowiedzialnością rodzicielską. Obowiązek dostarczania środków utrzymania przez rodziców względem dzieci regulowany jest współcześnie szczegółowo w osobnym dziale Kodeksu, choć regulacja ta również dotyczy bieżących stosunków między rodzicami i dzieckiem (zob. więcej – I.2.1, IV.10.2 i IV.11.2).

Rozwój prawa procesowego oraz międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego obrazuje, że konsekwencją podziału spraw na dotyczące władzy rodzicielskiej (lub szerzej – niemajątkowych stosunków między rodzicami a dzieckiem) oraz obowiązku alimentacyjnego jest ich osobne, a przeważnie też odmienne unormowanie na potrzeby obrotu prawnego z zagranicą (dodatkowo wynikające najczęściej z różnych aktów normatywnych). W obecnym stanie prawnym władza rodzicielska bez zagadnienia utrzymania dziecka (za to łącznie z kwestiami osobistej styczności z dzieckiem, opieki i kurateli) oraz obowiązek alimentacyjny regulowane są jurysdykcyjnie i kolizyjnie w różnych aktach normatywnych o genezie międzynarodowej i unijnej (protokół haski z 2007 r., konwencja haska z 2007 r., rozporządzenie 4/2009)¹⁸. Natomiast macierzyństwo i ojcostwo w znaczeniu filiacyjnym, które może (ale nie musi) być w praktyce powiązane z tymi instytucjami¹⁹, pozostają domeną ustawodawcy krajowego.

2.4. Skutki adopcji – wzmianka

Stosunki prawne między rodzicami adopcyjnymi i przysposobionym dzieckiem są przedmiotem kolejnych części książki, które dotyczą powyższych trzech zakresów przedmiotowych. Ich prawna regulacja będzie zasadniczo wynikać z aktów normatywnych dotyczących filiacji (zob. więcej – II.4.4 i II.5.10) i rejestracji stanu cywilnego (np. domniemania wynikającego w praktyce z aktu urodzenia sporządzonego po

¹⁸ Zob. A. Juryk, *Alimenty w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2012, s. 111–144; zob. też postanowienie SA we Wrocławiu z 31.01.2012 r., I ACz 137/12, LEX nr 1108788.

¹⁹ Np. z jednej strony któremuś z rodziców może od początku nie przysługiwać władza rodzicielska albo może zostać jej pozbawiony. Z drugiej strony bieżąca piecza nad dzieckiem może przysługiwać podmiotom innym niż matka i ojciec (np. rodzicom zastępczym, dziadkom i osobom bliskim wykonującym prawo do kontaktów). Na podmiotach innych niż rodzice może w świetle prawa właściwego ciążyć też obowiązek utrzymania dziecka.

adopcji pełnej), sprawowania bieżących praw i obowiązków wobec dziecka (zob. więcej – III.6.2 i III.7.2) oraz jego alimentacji (zob. więcej – IV.10.2 i IV.11.2). Kluczowe znaczenie ma bowiem w praktyce adopcja pełna, do której w obrocie międzynarodowym zasadniczo znajdują zastosowanie te same regulacje praw i obowiązków rodzicielskich oraz dostarczania środków utrzymania, które regulują inne sytuacje macierzyństwa i ojcostwa bądź opieki prawnej. Specyficzne kwestie dotyczące adopcji, w szczególności jej nawiązanie i rozwiązanie, będą w tych częściach wzmiankowane.

3. Kompleksowe ujęcie obrotu prawnego z zagranicą

W transgranicznych sprawach dziecka normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego oraz reguły międzynarodowego postępowania cywilnego, w szczególności dotyczące jurysdykcji krajowej oraz skuteczności zagranicznych orzeczeń, są w praktyce stosowane łącznie. Sprawy te obejmują, najczęściej wzajemne, prawa i obowiązki dziecka oraz jego rodziców, opiekunów prawnych i innych podmiotów, w tym instytucjonalnych, które w obrocie prawnym występują w stosunkach z osobą dziecka lub jego majątkiem. Oznacza to, że regulacja potrzebna w praktyce do rozpoznania sprawy z elementem zagranicznym jest złożona z norm prawnych o różnych cechach i funkcjach. Spaja je okoliczność, że w praktyce znajdują one zastosowanie w sytuacjach międzynarodowych (transgranicznych), a niekiedy także wzajemne powiązanie normatywne oraz teoretyczne, np. w sytuacjach, w których dziecko zamieszkuje w innym państwie niż jego matka, ojciec lub – za terminologią przyjętą w nowszych umowach międzynarodowych sporządzonych pod auspicjami Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego i rozporządzeniach Unii Europejskiej – inny podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej. Ścisłe powiązania między prawem kolizyjnym i międzynarodowym postępowaniem cywilnym widoczne są w rozwiązaniach, w których przewidziano bezpośrednio właściwość prawa państwa sądu albo taki rezultat pośrednio wynika z przepisów jurysdykcyjnych i kolizyjnych osobnych, ale posługujących się tymi samymi łącznikami (np. obywatelstwa lub zwykłego pobytu dziecka). Podobnie w sytuacji stosowania szczegółowego rozwiązania kolizyjnego w określonej sytuacji jurysdykcyjnej (np. pozywania dłużnika alimentacyjnego w państwie jego zwykłego pobytu na tle art. 4 ust. 3 protokołu haskiego z 2007 r.; zob. więcej – IV.10.2)²⁰. W szczególności zasada stosowania przez sąd własnego prawa (*lex fori*), przewidziana w konwencji haskiej z 1996 r. (zob. więcej – III.7.3), oznacza w praktyce przełożenie na sferę kolizyjną rozwiązań dotyczących międzynarodowej właściwości prawa zawartych w rozporządzeniu 2019/1111 oraz tej konwencji.

²⁰ Zob. więcej P. Mostowik, *Kwestia wymagania międzynarodowego charakteru sytuacji dla stosowania norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych* [w:] *Verba volant, scripta manent. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bogusławie Gneli*, Warszawa 2022, s. 693–702; P. Mostowik, *Refleksje o współczesnym prawie prywatnym międzynarodowym na tle ujęcia „jurysdykcji krajowej zewnętrznej” F. Słotwińskiego z 1838 r.* [w:] *Prawne zagadnienia międzynarodowego obrotu cywilnego i handlowego*, red. E. Figura-Góralczyk, R. Flejszar, B. Gnela, P. Mostowik, Warszawa 2023 (w druku).

3.1. Jurysdykcja krajowa (międzynarodowa właściwość sądów)

3.1.1. Norma jurysdykcyjna

Hipoteza (zakres) normy jurysdykcyjnej obejmuje określenie kategorii spraw, dla których wyznaczana jest międzynarodowa właściwość (np. ustalenie pochodzenia dziecka lub ogólnie stosunki między rodzicami i dzieckiem albo alimenty). Sprawy filiacyjne regulowane są przez prawo krajowe (Prawo o aktach stanu cywilnego i Kodeks postępowania cywilnego), zaś sprawy dotyczące władzy rodzicielskiej, osobistej styczności z dzieckiem oraz opieki prawnej na tle aktów normatywnych o genezie międzynarodowej mieszczą się często w szerszym pojęciu odpowiedzialności rodzicielskiej (tak konwencja haska z 1996 r., rozporządzenie 2019/1111). Dyspozycja takiej normy to przyznanie sądom lub organom określonego państwa kompetencji do merytorycznego rozpoznania sprawy. Następuje to za pośrednictwem abstrakcyjnie opisanych w przepisach okoliczności, tj. podstaw jurysdykcji (łączników jurysdykcyjnych). Ich zlokalizowanie w danym państwie *in concreto* oznacza kompetencję jego sądów. Normy jurysdykcyjne wynikają z aktów normatywnych o różnej genezie, tj. krajowej (część czwarta k.p.c.), międzynarodowej (konwencyjnej) i prawa Unii Europejskiej (zob. więcej – II.4.1, III.6.3 i IV.10.2). Normy jurysdykcyjne zostały częściowo ujednolicone lub zharmonizowane w skali ponadpaństwowej za pomocą umów międzynarodowych i rozporządzeń UE. Rezultat zastosowania takich norm – oceniając nie z perspektywy forum, ale międzynarodowej – jest wielokierunkowy, ponieważ teoretycznie nie dotyczy tylko kompetencji jednego państwa, a w praktyce może przewidywać jurysdykcję przemienną kilku państw²¹.

Pozytywną rolę norm jurysdykcyjnych jest zakreślenie władztwa danego państwa do rozpoznawania spraw prywatnych, a na tle aktów normatywnych obowiązujących międzypaństwowo – również rozgraniczenie kompetencji poszczególnych umawiających się państw. Zarazem negatywnie określają one sprawy, które nie mieszczą się w kompetencji danego państwa, ponieważ istnienie jurysdykcji jest warunkiem merytorycznego rozpoznania sprawy²². Stwierdzanie kompetencji do merytorycznego rozpoznania sprawy obejmuje nie tylko ustalenie, czy w danym państwie znajduje się podstawa jurysdykcji. Mimo pozytywnego ustalenia tej okoliczności jurysdykcja może być jednak następnie niewykonywana z uwagi na tamujący wpływ wcześniejszej zawisłości sprawy przed sądem zagranicznym. Przyczyną odrzucenia pozwu lub wniosku może być brak podstaw jurysdykcji danego państwa, ale i *res iudicata* (nie

²¹ M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2008, s. 165, zauważa, że konwencyjne normy mają skutek dwustronny lub wielostronny. Teoretycznie mogłyby mieć charakter uniwersalny, jednak nie umowy międzynarodowej, która by obowiązywała we wszystkich państwach.

²² Zob. T. Ereciński [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000, s. 61–63; K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 383–391.

tylko w razie wydania orzeczenia przez sąd danego państwa, lecz także w razie uznania skutków zagranicznego orzeczenia, o czym niżej).

Spełnienie przesłanek jurysdykcji krajowej jest formalną przesłanką procesową, a jej brak rodzi powinność odrzucenia przez sąd pozwu lub wniosku. Brak jurysdykcji krajowej sąd bierze pod rozagę z urzędu w każdym stanie sprawy. W braku jurysdykcji postępowanie jest dotknięte daleko idącą wadą nieważności (art. 1099 k.p.c.). Pewne wyjątki od tej reguły wynikają – o czym mowa poniżej – z zasady ciągłości jurysdykcji oraz sanowania pierwotnego braku jurysdykcji w razie następczego zaistnienia jej obiektywnych podstaw.

3.1.2. Podstawy jurysdykcji

Podstawowe znaczenie dla wyznaczenia jurysdykcji w obecnym stanie prawnym mają okoliczności dotyczące osoby dziecka, a nie np. jego rodziców lub opiekuna. Normatywne znaczenie ma przede wszystkim – wyznaczający zasadniczo jurysdykcję na tle konwencji haskich i rozporządzeń unijnych – zwykły (stały) pobyt dziecka. Przyjmuje się, że wyznacza on system wymiaru sprawiedliwości i prawa, z którym dana osoba ma intensywny związek faktyczny. Oznacza to pewną opozycję w stosunku do rozumianego formalnie obywatelstwa, a z drugiej – do nietrwałego przebywania w danym miejscu (niestałego pobytu). W aktach normatywnych z przełomu XX i XXI w., nie tylko o genezie międzynarodowej, znaczenie obywatelstwa (kryterium prawnego) dla wyznaczenia jurysdykcji zostało zredukowane właśnie na rzecz okoliczności faktycznej, tj. zamieszkania lub pobytu²³.

Nawet samo przebywanie dziecka (niestały pobyt, znajdowanie się) stanowi podstawę jurysdykcji do podejmowania środków w sytuacjach niecierpiących zwłoki (np. art. 15 rozporządzenia 2019/1111, art. 11 konwencji haskiej z 1996 r.). Środki tak podjęte mogą być czasowe, ponieważ pozostają w mocy do momentu, w którym organy zasadniczo kompetentne podejmą wymagane sytuacją środki²⁴. Przebywanie dziecka może być też podstawą jurysdykcji, której skutki są ograniczone terytorialnie do danego państwa (art. 12 konwencji haskiej z 1996 r.). Na tle Kodeksu postępowania cywilnego wyznacza kompetencję do wydawania zarządzeń w zakresie opieki i kurateli. Zgodnie z art. 1107 § 3 k.p.c. mogą one być wydawane w razie pilnej potrzeby udzielenia ochrony odnośnie do cudzoziemca, który przebywa w Polsce,

²³ Anglojęzyczne pojęcie *domicile of origin* opisuje w rozporządzeniach brukselskich inne okoliczności, relewantne z punktu widzenia *common law*. Prawodawca międzynarodowy przewiduje je zamiast okoliczności formalnej, jaką jest obywatelstwo, odnośnie do Irlandii, a wcześniej też do Zjednoczonego Królestwa; zob. N. Bentwich, *Recent Developments of the Principle of Domicile in English Law*, RdC 1955, t. 87, s. 121–122.

²⁴ Tak podjęte środki w stosunku do dziecka mającego zwykły pobyt w państwie niebędącym stroną konwencji tracą moc w danym umawiającym się państwie też z chwilą uznania w nim środków podjętych za granicą.

a za granicą ma miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu. Ponadto, zgodnie z art. 11 rozporządzenia 2019/1111, przebywanie dziecka ma znaczenie subsydiarne (podwójnie), jeżeli nie można ustalić jego zwykłego pobytu (a tym samym nie jest możliwe zastosowanie zasady ogólnej) albo chodzi o sprawy uchodźców (podobnie art. 6 konwencji haskiej z 1996 r.²⁵).

Natomiast obywatelstwo dziecka ma w obecnym stanie normatywnym marginalne znaczenie dla określenia jurysdykcji krajowej. Może ewentualnie wyznaczać kierunek „przekazania do sądu lepiej umiejscowionego dla osądzenia sprawy” zgodnie z art. 12 ust. 4 lit. c rozporządzenia 2019/1111, podobnie jak na tle art. 8 i 9 konwencji haskiej z 1996 r. Na tle Kodeksu postępowania cywilnego ma pewne znaczenie odnośnie do spraw z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi, które są rozpoznawane w postępowaniu nieprocesowym, w których jurysdykcję wyznacza miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu dziecka w Polsce oraz tożsamość obywatelstw wnioskodawcy i dziecka (art. 1106³ k.p.c.). W sprawach rozpoznawanych w procesie podstawą jurysdykcji są m.in. obywatelstwo powoda niebędącego dzieckiem powiązane z sześciomiesięcznym pobytem w Polsce, jak też takie same obywatelstwa powoda i pozwanego (art. 1103 i 1103² § 1 k.p.c.).

Okoliczność współuzasadniającą przekazanie rozpoznania sprawy do innego państwa, jak też wydanie środków ochrony stanowi położenie majątku dziecka (np. art. 14 rozporządzenia nr 4/2009 i art. 15 rozporządzenia 2019/1111). Polska zgłosiła zastrzeżenie do konwencji haskiej z 1996 r. (art. 55 ust. 1 lit. a), skutkujące jurysdykcją sądów polskich do podejmowania środków ochrony nieruchomości stanowiących majątek dziecka, położonych na własnym terytorium. Zgodnie z art. 1107 § 2 k.p.c. sądy polskie mogą wydawać zarządzenia w zakresie opieki i kurateli odnoszące się do położonego w Polsce majątku cudzoziemca, w tym dziecka, mającego miejsce zamieszkania i zwykłego pobytu za granicą, jeżeli okaże się to konieczne w jego interesie²⁶.

Okoliczności po stronie rodziców lub opiekunów pośrednio wpływają na omawianą kompetencję w sytuacji jurysdykcji pochodnej, ponieważ mogą być podstawami jurysdykcji np. w sprawie małżeńskiej. Mogą też uzasadniać przekazanie sprawy do sądu innego państwa. Na przykład zgodnie z art. 12–13 rozporządzenia 2019/1111 jurysdykcję przejąć może państwo, w którym zwykły pobyt ma podmiot odpowie-

²⁵ P. Lagarde, *Explanatory Report on the 1996 Hague Child Protection Convention* [w:] Hague Conference on Private International Law, *Proceedings of the Eighteenth Session, 30 September to 10 October 1996*, t. 2, *Protection of children*, Hague 1998, s. 555, podkreśla, że kategoria „dzieci uchodźców oraz dzieci, które wskutek rozruchów mających miejsce w ich kraju zostały przemieszczone z tego kraju” nie obejmuje innych dzieci, które przemieściły się za granicę, np. uciekając od rodziców, ani dzieci porzuconych. Wówczas stosuje się pozostałe postanowienia konwencji.

²⁶ Podobne znaczenie omawiana podstawa miała przed nowelizacją w 2009 r. W razie potrzeby sądy polskie mogły wydawać zarządzenia w zakresie opieki i kurateli dotyczące cudzoziemca zamieszkałego lub posiadającego majątek w Polsce, jeżeli było to konieczne w jego interesie.

działności rodzicielskiej. W sprawach *nasciturusa* konieczne jest uwzględnienie okoliczności dotyczących ciężarnej matki, tj. jej obywatelstwa, miejsca zamieszkania, zwykłego pobytu lub przebywania²⁷. Te ostatnie pokrywają się z okolicznościami dotyczącymi dziecka przed urodzeniem, a obywatelstwo matki oznacza *de facto* prognozę obywatelstwa dziecka po jego urodzeniu. Ponadto na tle krajowych przepisów dotyczących filiacji mogą one mieć znaczenie częściowe (w powiązaniu z okolicznościami dotyczącymi dziecka)²⁸.

W sprawach rodzicielskich i opiekuńczych marginalne znaczenie ma możliwość zawarcia umowy o jurysdykcję²⁹. Na potrzeby trwającego postępowania może być ona interpretowana z wdania się pozwanego w spór w sprawie o alimenty (art. 5 rozporządzenia nr 4/2009), choć generalnie jest wyłączona w sprawach dotyczących dzieci poniżej 18. roku życia (art. 4 ust. 3 rozporządzenia nr 4/2009). Pod warunkiem wystąpienia dodatkowych okoliczności przewiduje ją w sprawach rodzicielskich i opiekuńczych art. 10 rozporządzenia 2019/1111 (w szerszym zakresie niż czyniło to rozporządzenie nr 2201/2003).

3.1.3. Zawisłość sprawy za granicą a wykonywanie jurysdykcji krajowej

Występowanie pozytywnego konfliktu jurysdykcji wynika z wielości systemów jurysdykcyjnych na świecie albo z jurysdykcji przemiennej, przewidzianej w akcie normatywnym obowiązującym międzypaństwowo (np. w rozporządzeniu nr 4/2009). Dla efektywnego funkcjonowania ujednoliconych międzynarodowo zasad, jak też dla zapobieżenia wielości i sprzeczności orzeczeń wprowadza się w takim akcie zasadę respektowania zagranicznej zawisłości sprawy, skutkującą odstąpieniem od merytorycznego rozpoznania sprawy przez sąd, do którego sprawa została później skierowana. Takie rozwiązanie może również wynikać – jak w Polsce – z prawa krajowego, co

²⁷ J. Ciszewski [w:] *Kodeks...*, t. 6, red. T. Ereciński, s. 70, podkreśla, że w sprawie o ustanowienie kuratora dla dziecka poczętego ustalenie właściwości miejscowej następuje na podstawie kryteriów dotyczących matki, ale dla ustalenia jurysdykcji należy brać pod uwagę obywatelstwo, które nabędzie dziecko po urodzeniu.

²⁸ Na przykład sprawy pochodzenia dziecka rozpoznawane w trybie procesowym należą do jurysdykcji krajowej, m.in. jeżeli pozwany ojciec ma miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Polsce. W art. 1103² § 1 k.p.c. przewidziano, że sprawy te należą do jurysdykcji krajowej również, jeżeli te okoliczności dotyczą powoda, który nie jest dzieckiem, oraz gdy powód i pozwany są obywatelami polskimi. W postępowaniu nieprocesowym w świetle art. 1106³ k.p.c. jurysdykcja jest wyznaczana m.in. tożsamością obywatelstw wnioskodawcy i dziecka. W sprawach opiekuńczych, zgodnie z art. 1107 § 3 k.p.c., sądy polskie mogą wydawać zarządzenia również, jeżeli sprawa wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym. Wydaje się, że ten związek może wynikać z zamieszkania lub zwykłego pobytu opiekuna lub kuratora w Polsce (np. w sprawie ich odwoływania).

²⁹ W doktrynie wyodrębnia się jurysdykcję krajową bezwzględną (obligatoryjną) i względną (nieobligatoryjną), czyli modyfikowalną wolą (umową) stron; zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu...*, s. 226–233.

uzasadnia się perspektywą uznania z mocy prawa lub sprawnego wykonania zagranicznego orzeczenia, również przewidzianych obecnie w prawie krajowym.

W świetle najczęstszego ujęcia w konwencjach (a za nimi – w rozporządzeniach unijnych) sąd, do którego pozew lub wniosek wniesiono później, zawiesza z urzędu postępowanie do czasu ustalenia jurysdykcji sądu, przed którym wcześniej zainicjowano postępowanie³⁰. W razie takiego ustalenia stwierdza on brak swej jurysdykcji na rzecz tego sądu. Za miarodajny moment wszczęcia postępowania przyjęto chwilę, w której do sądu zostało wniesione pismo wszczynające postępowanie. Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego w 2009 r. przyniosła odejście od zasady braku tamującego wpływu zagranicznego postępowania³¹. W świetle art. 1098 k.p.c. uprzednia zawisłość postępowania w danej sprawie za granicą jest okolicznością blokującą merytoryczne rozpoznanie sprawy przez sąd polski. Sąd zawiesza postępowanie, a po zakończeniu postępowania za granicą postępowanie podlega umorzeniu (chyba że nie można ocenić, że postępowanie zostanie prawomocnie zakończone w rozsądnym terminie)³².

3.1.4. Immunitet personalny

Kompetencja do rozpoznania sprawy może być wyłączona ze względu na cechy podmiotowe strony. Immunitet personalny oznacza zwolnienie danej osoby spod władztwa sądowego i administracyjnego danego państwa. Wynika z – potwierdzających zwyczaj międzynarodowy – licznych umów międzynarodowych, ewentualnie z ustaw krajowych (np. art. 1113 k.p.c.). Immunitet jest brany pod uwagę z urzędu w każdym stanie sprawy, a jego istnienie skutkuje odrzuceniem pozwu lub wniosku (ewentualnie umorzeniem postępowania, gdy wystąpił następstwo)³³. Rozpoznanie sprawy z udziałem osoby objętej immunitetem skutkuje, podobnie jak brak jurysdykcji krajowej, nieważnością postępowania.

³⁰ Co do zawisłości tożsamej sprawy za granicą zob. J. Gołaczyński, *Współpraca sądowa w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 108–109; J. Maliszewska-Nienartowicz, *Europejskie prawo procesowe cywilne* [w:] *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, red. A. Wróbel, t. 1, Warszawa 2010, s. 489.

³¹ Zob. K. Weitz, *Procesowe znaczenie zawisłości sprawy przed sądem zagranicznym (uwagi de lege ferenda na tle prawnoporównawczym)*, KPP 2003/1, s. 57–114.

³² Zob. więcej T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 6, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2017, s. 57; A. Hrycaj [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, *Artykuły 1096–1217*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 49.

³³ Podobnie w razie uchylenia zaskarżonego orzeczenia oraz orzeczenia sądu pierwszej instancji w następstwie uwzględnienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia z uwagi na to, że w chwili orzekania sprawa ze względu na osobę nie podlegała orzecznictwu sądów polskich (art. 424¹¹ § 3 k.p.c.). Ponadto, na wniosek Prokuratora Generalnego, orzeczenie może zostać z tej przyczyny unieważnione w trybie art. 96 ustawy z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2021 r. poz. 1904 ze zm.).

3.1.5. Jurysdykcja przemienna

Norma jurysdykcyjna może zawierać odnośnie do danego zakresu spraw kilka podstaw jurysdykcji, które są równorzędne (tj. żadna nie jest zapasowa). Wielość podstaw jurysdykcji przewidzianych w przepisach kodeksowych oznacza w praktyce szeroką kompetencję sądów danego państwa do rozpoznawania danej kategorii spraw (np. alimentacyjnych na tle art. 3 rozporządzenia nr 4/2009). Jurysdykcję oznacza lokalizacja w danym państwie choćby jednej z kilku podstaw. Na tle aktów normatywnych międzypaństwowych (konwencji i rozporządzeń unijnych) takie ujęcie prowadzić może natomiast też do rzeczywistej przemienności jurysdykcji w skali międzypaństwowej, podstawy przewidziane dla danego zakresu spraw mogą być bowiem zlokalizowane w kilku państwach konwencyjnych lub unijnych. W praktyce wykonywanie jurysdykcji przez sądy któregoś z państw zależy wówczas od faktycznego działania podmiotu inicjującego postępowanie. Tym samym może mieć on możliwość „doboru” państwa jurysdykcji, a za tym właściwości prawa wyznaczonej obowiązującymi w nim normami kolizyjnymi. W związku z możliwością wszczęcia postępowania w kilku państwach konieczne jest przy tym uregulowanie rozwiązania pozytywnego konfliktu wykonywania jurysdykcji. Przemienne ujęcie łączników nie jest natomiast pożądane w normach kolizyjnych (krajowych i ponadpaństwowych). Przyjęcie w nich kilku równorzędnych łączników oznaczałoby *in concreto* wskazanie w danej sprawie kilku praw, których łączne zastosowanie mogłoby okazać się niemożliwe.

Innym rozwiązaniem jest rozbudowane ujęcie podstawy jurysdykcji, polegające na kumulacji kilku okoliczności, które w innych normach mają samodzielne znaczenie (np. obywatelstwo danego państwa, pod warunkiem że znajduje się w nim miejsce zamieszkania). Ponieważ jurysdykcję wyznacza dopiero zaistnienie sumy takich okoliczności, będzie ona przysługiwała w praktyce rzadziej niż w razie ich ujęcia przemiennego.

3.1.6. Jurysdykcja zapasowa

Zapasowe określenie jurysdykcji polega na przypisaniu danemu zakresowi spraw subsydiarnych podstaw jurysdykcji, które są badane w razie niewystępowania w sprawie okoliczności wyznaczających w pierwszym rzędzie międzynarodową właściwość sądów. Są one uwzględniane dopiero w braku lub niemożności ustalenia w danym stanie faktycznym pierwszorzędnych podstaw, tj. zapasowo (w istocie kaskadowo, co ma miejsce na tle większości norm kolizyjnych). Takie ujęcie jest potrzebne np. w razie pierwszoplanowej roli obywatelstwa, które danej osobie może nie przysługiwać albo którego nie można ustalić. Wówczas subsydiarnie brane pod uwagę jest co do zasady miejsce zamieszkania albo zwykłego pobytu (art. 11 rozporządzenia 2019/1111). Ponadto zapasowy charakter z istoty ma jurysdykcja konieczna.

System jurysdykcyjny danego państwa może być uzupełniony o taką jurysdykcję (*forum necessitatis*)³⁴. Zgodnie z art. 1099¹ § 1 k.p.c., mimo braku lokalizacji w Polsce podstaw przewidzianych wyraźnie dla danej kategorii spraw, sprawa należy jednak do jurysdykcji krajowej, jeżeli wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym, a przeprowadzenie postępowania przed sądem lub innym organem państwa obcego nie jest możliwe albo nie można tego wymagać. Podobne rozwiązanie ma zastosowanie w razie prawomocnego ustalenia, że orzeczenie sądu obcego nie podlega uznaniu w Polsce³⁵. W niektórych rozporządzeniach (np. w sprawach alimentacyjnych – rozporządzenie nr 4/2009 i spadkowych – rozporządzenie nr 650/2012³⁶) przewiduje je ustawodawca unijny.

Podobna kwestia (nazywana niekiedy jurysdykcją dodatkową) powstaje zawsze, kiedy brak w państwach konwencyjnych lub unijnych podstaw jurysdykcji przewidzianych w prawie międzynarodowym. Wówczas na pytanie o to, czy można subsydiarnie zastosować kolejny zestaw norm jurysdykcyjnych, odpowiadać może bezpośrednio rozporządzenie unijne (tak w sprawach alimentacyjnych na tle rozporządzenia nr 4/2009) albo może otwierać się droga do oparcia jurysdykcji na normach krajowych, np. Kodeksu postępowania cywilnego (tak art. 14 rozporządzenia 2019/1111).

3.1.7. Jurysdykcja pochodna

Z zauważenia i akceptacji potrzeby rozpoznania w jednym postępowaniu całościowo spraw rodziny, niezależnie od tego, czy w prawie są one wydzielone i regulowane jako osobne zagadnienia, wyrasta konstrukcja jurysdykcji pochodnej. Dane zagadnienie zostaje dokooptowane do zakresu normy jurysdykcyjnej bezpośrednio dotyczącej innej kategorii spraw, co powoduje, że to rozwiązanie staje się łączne. Tak określoną właściwość można by też charakteryzować jako wtórną, rozciągniętą lub akcesyjną.

Na przykład potrzeba rozstrzygnięcia o władzy rodzicielskiej, ewentualnie osobistej styczności z dzieckiem, może być skutkiem sądowego ustalenia ojcostwa. Rozwód rodziców oznacza przeważnie zmiany okoliczności faktycznych, w których sprawowana jest przez nich władza rodzicielska, co aktualizować może potrzebę wydania orzeczenia

³⁴ Zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu...*, s. 340–381.

³⁵ Orzecznictwo SN, w którym wcześniej poradzono sobie z omawianą problematyką mimo braku wyraźnego przepisu, omawia K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu...*, s. 367–368.

³⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4.07.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. UE L 201, s. 107).

dotyczącego dziecka³⁷. Zgodnie z art. 16 rozporządzenia 2019/1111 o zagadnienie odpowiedzialności rodzicielskiej może zostać poszerzone postępowanie w sprawie nieobjętej zakresem stosowania tego rozporządzenia, jeżeli od tej kwestii ubocznej zależy rozstrzygnięcie sprawy głównej. Podobna potrzeba łącznego rozstrzygnięcia może dotyczyć też kwestii alimentacji dziecka, co przewiduje art. 3 lit. a i b rozporządzenia nr 4/2009.

Zgodnie z art. 12 ust. 1 i 3 rozporządzenia nr 2201/2003 sądy państwa sprawującego na podstawie art. 3 tego rozporządzenia jurysdykcję w sprawie małżeńskiej bądź innej sprawie mogły dodatkowo orzekać w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej. Zgodnie z art. 12 ust. 3 rozporządzenia nr 2201/2003 w sprawach rodzicielskich istnieje jurysdykcja pochodna też od spraw innych³⁸. Brak podobnego przepisu w rozporządzeniu 2019/1111.

W rozporządzeniu nr 4/2009 przewidziano podobną konstrukcję jurysdykcji pochodnej, ale w odwrotnym kierunku, tj. od spraw rodzicielskich na sprawy o alimentację dziecka. Zgodnie z art. 3 lit. d jurysdykcję w sprawach alimentacyjnych ma m.in. „sąd, który zgodnie z prawem sądu jest właściwy do prowadzenia postępowania dotyczącego odpowiedzialności rodzicielskiej”, jeżeli sprawa o alimenty jest związana z tym postępowaniem, a jurysdykcja nie wynika tylko z obywatelstwa jednej ze stron. W art. 3 lit. c rozporządzenia nr 4/2009 jest też mowa o postępowaniu dotyczącym „statusu osoby” (przez co trzeba rozumieć stan cywilny, w tym macierzyństwo i ojcostwo), z którym jest związana sprawa alimentacyjna.

Podobnie Kodeks postępowania cywilnego przewiduje, że jurysdykcja w sprawie małżeńskiej rozpoznawanej w postępowaniu procesowym (np. o rozwód) obejmuje zgodnie z art. 1103¹ § 3 k.p.c. także orzekanie o władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi małżonków. W świetle art. 1103³ k.p.c. sprawę o alimenty powiązano ze sprawą małżeńską lub ustaleniem pochodzenia dziecka.

3.1.8. *Perpetuatio iurisdictionis* i sanowanie pierwotnego braku jurysdykcji

Powszechnym rozwiązaniem we współczesnym międzynarodowym postępowaniu cywilnym, aczkolwiek niewyrażonym w konwencji haskiej z 1996 r., jest zasada

³⁷ Właśnie z tego powodu w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1347/2000 z 29.05.2000 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej za dzieci obojga małżonków (Dz.Urz. WE L 160, s. 19), które zasadniczo dotyczy spraw małżeńskich, pojawiła się – niejako przy okazji – regulacja spraw rodzicielskich. Te z kolei zostały uregulowane w pełni (jurysdykcja niepochodna) w kolejnych rozporządzeniach: nr 2201/2003 i 2019/1111.

³⁸ Zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej w prawie wspólnotowym*, KPP 2007/1, s. 146–147.

ciągłości jurysdykcji. Oznacza ona, że mimo odpadnięcia podstaw jurysdykcji w toku postępowania sąd może nadal zajmować się sprawą. W istocie potwierdza ona, że momentem czasowym w normie jurysdykcyjnej jest chwila wszczęcia postępowania³⁹.

Przepisy jurysdykcyjne mogą też przewidywać, że pierwotny brak podstaw jurysdykcji może być sanowany w razie ich zaistnienia w toku postępowania⁴⁰. Wówczas sąd uzyskuje *ex tunc* władztwo do rozpoznania sprawy, mimo że postępowanie zostało wszczęte wadliwie.

Zasada *perpetuatio iurisdictionis* wyrażona w akcie normatywnym obowiązującym ponadpaństwowo (np. rozporządzeniach unijnych), w powiązaniu z respektowaniem zagranicznej zawisłości sprawy, ma skutek wielostronny. Prócz utrwalania jurysdykcji sądów danego państwa skutkuje wyłączeniem jurysdykcji sądów innego umawiającego się państwa, mimo późniejszej lokalizacji w nim podstaw jurysdykcji. Brak takiej zasady w konwencji międzynarodowej (np. konwencji haskiej z 1996 r.⁴¹) oznacza *de facto* niedogodność wynikającą z przerwania sądowego rozpoznawania sprawy⁴² i – celem jej uniknięcia – rodzi pytanie o możliwość powołania się na rozwiązania krajowe, które ją przewidują.

Zgodnie z art. 1097 § 1 k.p.c. jurysdykcja krajowa istniejąca w chwili wszczęcia postępowania trwa nadal, choćby jej podstawy odpadły w toku postępowania. W § 2 art. 1097 k.p.c. przewidziano dodatkowo, że sąd nie może przyjąć, iż brak jest jurysdykcji krajowej, jeżeli jej podstawy powstały w toku postępowania⁴³. Ze względów praktycznych postulować trzeba stosowanie tej zasady również do postępowań prowadzonych na podstawie konwencyjnych norm jurysdykcyjnych⁴⁴.

³⁹ Odnośnie do zasady ciągłości jurysdykcji, jej następczego nabycia i odpadnięcia zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu...*, s. 418–438.

⁴⁰ Przy czym w sprawach, w których możliwe jest uzyskanie jurysdykcji przez sąd na skutek wdania się przez pozwanego w spór co do istoty sprawy, trudno mówić o pierwotnym braku. Okoliczność ta może z istoty zaistnieć dopiero w trakcie postępowania.

⁴¹ Na temat genezy i skutków konwencji haskiej z 1996 r. zob. więcej P. Mostowik, *Władza...*, s. 199.

⁴² Mimo to TSUE w wyroku z 14.07.2022 r., C-572/21, CC przeciwko VO, EU:C:2022:562, przyjął, że omawianej zasady nie stosuje się, jeżeli nastąpiła zmiana miejsca zwykłego pobytu dziecka z państwa, w którym wszczęto postępowanie na podstawie jurysdykcji wyznaczonej rozporządzeniem unijnym, na państwo trzecie (Rosję), które jest stroną – nieprzewidującej *prorogatio iurisdictionis* – konwencji haskiej z 1996 r.

⁴³ Mimo braku podobnego przepisu przed 2009 r. w „międzynarodowej” części Kodeksu za takim rozwiązaniem opowiadano się w doktrynie, odpowiednio stosując zasadę, że sąd nie może przyjąć, iż jest miejscowo niewłaściwy, jeżeli w toku postępowania stał się właściwy (art. 15 § 2 k.p.c.); zob. T. Ereciński [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe...*, s. 85.

⁴⁴ Zob. więcej T. Ereciński [w:] *Kodeks...*, t. 6, red. T. Ereciński, s. 50; A. Hrycaj [w:] *Kodeks...*, t. 5, red. T. Wiśniewski, s. 46.

3.2. Wskazanie prawa właściwego dla sprawy

3.2.1. Norma kolizyjna

Jurysdykcja krajowa nie przekłada się automatycznie na stosowanie przez sąd własnego prawa celem jej merytorycznej oceny. Wskazanie systemu prawa materialnego (z obowiązujących na świecie), któremu podlega dana sprawa, odbywa się za pomocą norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego⁴⁵. Prawo właściwe dla danej kategorii spraw (np. obszaru stosunków między rodzicami i dzieckiem) wyznaczone jest najczęściej lokalizacją okoliczności podmiotowej lub przedmiotowej (łącznika), która jest określona w prawie kolizyjnym *forum*. Na wskazanie prawa właściwego wpływ mogą mieć przy tym normy zaliczane do części ogólnej (np. przewidujące odesłanie do innego państwa lub zastrzeżenie niestosowania prawa sprzecznego z *ordre public forum*), a ich zastosowanie może spowodować finalne zastosowanie innego prawa niż to, które zostało *prima facie* określone pierwszym łącznikiem⁴⁶. Obecnie normy kolizyjne mogą wskazać potencjalnie właściwość prawa każdego państwa na świecie (normy uniwersalne)⁴⁷. W świetle 51a p.u.s.p. sąd z urzędu ustala i stosuje właściwe prawo obce⁴⁸. W tym celu może zwrócić się do Ministra Sprawiedliwości o udzielenie tekstu tego prawa oraz o wyjaśnienie obcej praktyki sądowej, jak też zastosować inne środki, w tym zasięgnąć opinii biegłych⁴⁹.

Normy kolizyjne, podobnie jak jurysdykcyjne, wynikają obecnie z aktów normatywnych o różnej genezie, tj. krajowej (wewnętrznej), międzynarodowej (konwencyjnej) i prawa Unii Europejskiej (zob. więcej – II.4.2, III.7.3, IV.11.3)⁵⁰. W sporym zakresie,

⁴⁵ W. Ludwiczak, *Refleksje o współczesnych kodyfikacjach międzynarodowego prawa prywatnego* [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (studia i rozprawy). Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego*, red. S. Sołtyński, Poznań 1990, s. 608, jako trafne ocenia łączne regulowanie jurysdykcji i właściwości prawa. Autor zauważa, że potrzeba skierowania się ku międzynarodowemu prawu prywatnemu zależy od rozstrzygnięcia sprawy jurysdykcji, a oba zagadnienia bez siebie „wiszą w powietrzu”.

⁴⁶ Zob. A. Mączyński, *Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego* [w:] *Studia i rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Całusowi*, red. A. Janik, Warszawa 2009, s. 409.

⁴⁷ Praktyczne komplikacje z oddzieleniem zakresu zastosowania wielostronnych norm kolizyjnych, które wynikały ze starszych konwencji haskich, od pozostałych norm danego systemu prawa kolizyjnego sygnalizuje M. Czepelak, *Umowa...*, s. 174–176.

⁴⁸ Wcześniej art. 1143 § 1 i 3 k.p.c. Co do naruszenia norm kolizyjnych jako podstawy skargi kasacyjnej zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu...*, s. 11–14; M. Pilich, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego za lata 1990–2010*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Przegląd orzecznictwa” 2011, t. 5, s. 82–88.

⁴⁹ Zob. M. Cichomska, *Metody ustalania treści prawa obcego a Europejska Sieć Sądownicza*, PPC 2012/2, s. 292–311.

⁵⁰ Zjawisko współobowiązywania aktów normatywnych o różnej genezie zauważa T. Rauscher, *Parental Responsibility Cases under the new Council Regulation „Brussels IIA”*, ELF 2005/1, s. 37.

w tym odnośnie do sprawowania władzy rodzicielskiej i alimentacji, nastąpiło ujednolicenie prawa w skali międzypaństwowej⁵¹.

Hipoteza (zakres) normy kolizyjnej stanowi określenie sytuacji, w której znajdzie zastosowanie wyrażony w dyspozycji nakaz, czyli wskazanie prawa materialnego⁵². Przykładem mogą być pochodzenie dziecka, władza lub odpowiedzialność rodzicielska, kontakty z dzieckiem, obowiązek alimentacyjny. Dyspozycja normy kolizyjnej obejmuje zaś opis łącznika, który jest faktem wykazującym cechy odpowiadające temu opisowi⁵³. Można w nim wyróżnić określnik nominalny (np. zwykły pobyt dziecka) i subokreślnik temporalny (tj. moment miarodajny dla zbadania i lokalizacji miarodajnej okoliczności). Łącznik może być złożony i obejmować kilka okoliczności lub dotyczyć kilku podmiotów (np. miejsce zwykłego pobytu stron w tym samym państwie, którego są one obywatelami).

Rozumowanie prawnicze, które polega na interpretacji norm kolizyjnych i ich przyporządkowaniu do kwestii materialnoprawnych, wyłaniających się w danym stanie rzeczy, określa się mianem kwalifikacji. Pojęcie to jest przydatne do nazywania zabiegów zmierzających do ustalenia, jaki jest zakres danej normy na tle całego systemu prawa prywatnego międzynarodowego *forum*, np. celem ustalenia zasięgu zastosowania, w szczególności przedmiotowego, poszczególnych elementów stanu faktycznego. Lustrzanym odbiciem jest odpowiedź na pytanie o to, jakie stany rzeczy mieszczą się w zakresach poszczególnych norm⁵⁴.

Przy wykładni przepisów kolizyjnych o genezie międzynarodowej i unijnej potrzebne jest wzięcie pod uwagę, że używane w nich pojęcia mogą (ale nie muszą) mieć inne znaczenie niż we własnym prawie materialnym. Dla jednolitego interpretowania i stosowania regulacji kolizyjnej w skali międzypaństwowej (w tym uniknięcia różnego wskazania prawa właściwego) optymalne jest bowiem przyjęcie takiego samego rozumienia przepisów we wszystkich umawiających się państwach. To zaś może w niektórych z nich oznaczać potrzebę oderwania się od znaczenia przyjętego we własnym

⁵¹ Zob. M. Czepelak, *Między Hagą a Brukselą – w poszukiwaniu współczesnej wizji unifikacji prawa prywatnego międzynarodowego* [w:] *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczaaka, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej”* 2006/96, s. 297–319; P. Mostowik, *Międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne w dekadę po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego*, PS 2010/2, s. 33–60; M. Czepelak, *Would We Like to Have a European Code of Private International Law?*, „European Review of Private Law” 2010/4, s. 705–728.

⁵² Zob. H. Trammer, *Z rozważań nad strukturą normy kolizyjnej prawa prywatnego międzynarodowego*, SC 1969, t. 13–14, s. 398–399.

⁵³ Przyjmowane w piśmiennictwie znaczenia pojęcia łącznika omawia A. Mączyński, *Wskazanie kilku praw przez normę kolizyjną prawa prywatnego międzynarodowego* [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994, s. 231–233.

⁵⁴ Zob. więcej Ł. Dyrda, *Kwalifikacja w unijnym prawie prywatnym międzynarodowym*, KPP 2022/4 (w druku).

prawie materialnym⁵⁵. Prawodawca międzynarodowy zamieszcza niekiedy autonomiczne definicje używanych pojęć (np. odpowiedzialności rodzicielskiej) albo celowo posługuje się terminami oderwanymi od terminologii praw materialnych tych państw (np. zwykłego pobytu). Dążenia do jednolitego (w znaczeniu: autonomicznego) rozumienia przepisów na poziomie międzynarodowym nie należy oczywiście utożsamiać z założeniem, by rozumienie wynikających z nich pojęć (np. dziecka) było koniecznie odmienne od tego, które jest przyjęte w prawach materialnych wszystkich umawiających się państw. Na tle rozporządzeń unijnych taki efekt może zostać też osiągnięty w drodze orzecznictwa TSUE. Niekiedy jednak umawiające się państwa nie przewidują jednolitego rozumienia i odsyłają do prawa materialnego każdego forum (np. odnośnie do rozumienia obywatelstwa) bądź prawa wskazanego w każdym państwie normami kolizyjnymi w nim obowiązującymi (art. 24 pkt 2 rozporządzenia nr 1215/2012).

3.2.2. Łączniki kolizyjne

Obywatelstwo dziecka ma, zgodnie z art. 55 p.p.m., kluczowe znaczenie w sprawach filiacyjnych (w tym sądowego ustalenia ojcostwa i uznania dziecka). Natomiast zwykły (stały) pobyt dziecka odgrywa – podobnie jak odnośnie do sygnalizowanej wyżej jurysdykcji krajowej – pierwszoplanową rolę w sprawach odpowiedzialności rodzicielskiej na tle rozporządzeń unijnych (zob. więcej – I.3.3) oraz konwencji haskiej z 1996 r. (pośrednio, wtórnie od takiej podstawy jurysdykcji i zasady stosowania przez sąd własnego prawa)⁵⁶. Podobne rozwiązanie kolizyjne dotyczy obowiązku alimentacyjnego, z tym że – o czym mowa niżej – korekcyjnie do głosu dochodzą też inne łączniki (obywatelstwo) i zasada *lex fori*⁵⁷.

3.2.3. Dookreślenie wskazania w razie niejednolitości prawa

W razie zlokalizowania łącznika w państwie, w którym obowiązuje kilka systemów prawnych (na poszczególnych terytoriach lub w odniesieniu do pewnych grup osób), potrzebne jest dookreślenie, który z tych systemów (np. lokalny) znajdzie

⁵⁵ Zob. M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej. Komentarz do rozporządzeń rzymskich: rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych („Rzym I”) oraz rozporządzenia (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczącego prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych („Rzym II”)*, Warszawa 2012, s. 51–55.

⁵⁶ Zob. A. Mączyński, *Zamieszkanie jako podstawa łącznika normy kolizyjnej*, Kraków 1978; O. Bobrzyńska, P. Mostowik, *Zwykły pobyt dziecka jako podstawa jurysdykcji krajowej oraz łącznik kolizyjny*, „Acta Iuris Stetinensis” 2014/6, s. 50 i n.

⁵⁷ Więcej na temat stosowania tych łączników zob. M. Świerczyński [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018, s. 95 i in.; M. Pilich [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017, s. 146 i n.

zastosowanie⁵⁸. We współczesnych źródłach prawa kolizyjnego jest to dokonywane na dwa sposoby. Albo przez przyjęcie, że normy kolizyjne *forum* prowadzą nie tylko do właściwości prawa państwa, w którym łącznik jest zlokalizowany, ale dokładniej – do prawa miejsca jego położenia. Na przykład w sprawach o alimenty zgodnie z art. 17 protokołu haskiego z 2007 r., jeżeli państwo składa się z kilku dzielnic prawnych, dla ustalenia prawa właściwego każdą jednostkę terytorialną uważa się za państwo. Albo przez przyjęcie, że rolą norm kolizyjnych *forum* jest jedynie wskazanie państwa, a dookreślenie wskazania następuje przeważnie za pomocą obcych norm kolizyjnych, np. obcego prawa prywatnego międzynarodowego. Przykładem takiego rozwiązania jest art. 9 p.p.m. oraz art. 48 konwencji haskiej z 1996 r.

3.2.4. Kwestia odesłania mocą obcych norm kolizyjnych

Sąd stosuje własne normy kolizyjne, tj. obowiązujące w państwie sądu. Z przepisów zaliczanych do części ogólnej wynikać może potrzeba uwzględniania obcego prawa kolizyjnego⁵⁹. Wówczas obce prawo jest stosowane celem sprawdzenia, czy prowadzi do wskazania prawa innego państwa, tj. odesłania (*renvoi*). Jeżeli tak, normy kolizyjne *forum* mogą przewidywać, że w częściowym (np. tylko odesłania zwrotnego) lub pełnym zakresie (też odesłania dalszego) takie obce rozwiązanie określa właściwość prawa.

Kwestia ta w obecnym stanie prawnym jest różnie regulowana odnośnie do poszczególnych aspektów spraw rodzicielskich. Zgodnie z art. 5 ust. 1 p.p.m. – stosowanym w sprawach filiacyjnych – prawo polskie jest właściwe, jeżeli prawo obce, wskazane jako właściwe przez ustawę, każe je stosować do danego stosunku prawnego (tylko odesłanie zwrotne)⁶⁰. Brak potrzeby uwzględniania obcych norm kolizyjnych wynika z art. 12 protokołu z 2007 r.⁶¹ Natomiast art. 21 ust. 2 konwencji haskiej z 1996 r. stanowi, że jeżeli na podstawie art. 16 konwencji haskiej z 1996 r. właściwe jest prawo

⁵⁸ Zob. A. Mączyński, *Stosowanie norm kolizyjnych obcego prawa prywatnego międzynarodowego* [w:] *Spory o własność intelektualną. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorom Januszowi Barcie i Ryszardowi Markiewiczowi*, red. A. Matlak, S. Stanisławska-Kloc, Warszawa 2013, s. 575–579; W. Popiołek, *Prawo niejednolite w polskim prawie prywatnym międzynarodowym* [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013, s. 693–707.

⁵⁹ Zob. K. Bagan-Kurluta, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2021, s. 157 i n.; M. Wojewoda, *Instytucja odesłania w rozporządzeniu spadkowym (UE) nr 650/2012 – geneza i normatywny kształt renvoi*, EPS 2014/3, s. 4–9.

⁶⁰ Więcej zob. W. Popiołek [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 352. Odnośnie do regulacji ustawowej zob. A. Mączyński, *Kodyfikacyjne...*, s. 424–428, który zauważa, że tylko pkt 4 wyliczenia zawartego w art. 5 ust. 3 p.p.m. ma znaczenie normatywne.

⁶¹ Zatytułowanego „Wyłączenie odesłania”, zgodnie z którym termin „prawo” oznacza prawo obowiązujące w danym państwie z wyłączeniem norm prawa prywatnego międzynarodowego.

państwa pozakonwencyjnego, którego normy kolizyjne wskazują prawo innego pozakonwencyjnego państwa, które zastosowałoby własne prawo, stosuje się prawo tego innego państwa (odesłanie dalsze przyjęte)⁶². W praktyce wystąpi ono niezmiernie rzadko. Częściej natomiast aktualizował się będzie pracochłonny obowiązek badania obcych norm kolizyjnych. Trudno znaleźć natomiast korzyści, jakie miałyby płynąć z przyjętego rozwiązania⁶³.

3.2.5. Kwestia wstępna (powiązanie spraw)

W międzynarodowych sprawach rodzicielskich często pojawia się zagadnienie określone jako kwestia wstępna (np. małżeństwo), czyli zagadnienie spoza zakresu wskazania daną normą kolizyjną (np. obejmującą sprawę spadkową)⁶⁴. To odrębny względem sprawy głównej stosunek prawny, którego występowanie i ocena prawna wpływają na rozstrzygnięcie tej sprawy (np. pokrewieństwo wpływające na obowiązek alimentacyjny, brak władzy rodzicielskiej jako przesłanka ustanowienia opieki prawnej)⁶⁵. Taka kwestia nie rodzi się na początku procesu ustalania prawa właściwego, a dopiero

⁶² Marginalne znaczenie praktyczne art. 21 konwencji haskiej z 1996 r. akcentuje J. Kropholler, *Der Renvoi im vereinheitlichten Kollisionsrecht* [w:] *Festschrift für Dieter Henrich zum 70. Geburtstag*, red. P. Gottwald, E. Jayme, D. Schwab, Bielefeld 2000, s. 400.

⁶³ Odnośnie do tego rozwiązania – stanowiącego odejście od konwencji haskiej z 1961 r. – P. Lagarde, *Explanatory Report on the 1996...*, s. 583, podkreśla, że przepisy zostały dodane na wniosek delegacji hiszpańskiej i stanowią powtórzenie art. 4 konwencji haskiej z 1989 r. dotyczącej spraw spadkowych. Podaje, że jego celem ma być zapobieżenie „zniszczeniu harmonii, która mogła zostać ustanowiona między państwami pozakonwencyjnymi pozostającymi w związku z daną sytuacją”. Podano przy tym bez uzasadnienia – będący powieleniem art. 22 konwencji haskiej z 1996 r. – „przykład”, w którym dziecko ma zwykły pobyt w państwie niekonwencyjnym, które poddaje odpowiedzialność rodzicielską prawu ojczystemu dziecka, a to prawo innego państwa pozakonwencyjnego akceptuje swoje zastosowanie. Właściwość tego ostatniego oceniono jako korzystną, wynikającą z niego odpowiedzialność rodzicielska zostanie bowiem uznana w umawiających się państwach. Trudno zgodzić się z tym argumentem, ponieważ art. 16 ust. 3 i 4 konwencji haskiej z 1996 r. mówi o „uznaniu” skutków wynikających z prawa państwa uprzedniego lub nowego zwykłego pobytu dziecka, a nie ojczystego. Natomiast konwencyjne reguły uznawania orzeczeń dotyczą relacji między umawiającymi się państwami. W ww. raporcie dodano też, że jeżeli w drugim państwie pozakonwencyjnym nie następuje przyjęcie odesłania, wówczas nie istnieje harmonia, którą można by chronić między państwami pozakonwencyjnymi. Abstrahując od oczywistej obserwacji braku harmonii (co wyłącza zastosowanie omawianego rozwiązania), trudno zrozumieć, dlaczego powyższe uwagi oraz postrzeganie harmonii orzeczeń dokonywane są z perspektywy państw trzecich. W tych państwach konwencja nie obowiązuje, a tym samym nie wpływa na właściwość prawa ani skuteczność zagranicznych orzeczeń. Zob. też P. Lagarde, *The Provisions Relating to Applicable Law in the Hague Convention of 19 October 1996 on the Protection of Children*, „International Child Protection: the Judges’ Newsletter” 2005/2, s. 17–18.

⁶⁴ Więcej: M. Pazdan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 136; zob. też T.S. Schmidt, *The Incidental Question in Private International Law*, RdC 1992, t. 233, s. 324–341.

⁶⁵ P. Lagarde, *Jaką normę kolizyjną stosować do kwestii wstępnych?*, Warszawa 1961, s. 27, mówi o „pierwotnym” rozdziale sytuacji o charakterze międzynarodowym zgodnie z mechanizmem kolizyjnym oraz „problemie wtórnego rozdziału”.

w trakcie stosowania tego prawa. Jest spowodowane tym, że w prawie kolizyjnym następuje abstrakcyjne rozbicie poszczególnych elementów sytuacji życiowej na części (zakresy), dla których przewidziano różne normy kolizyjne⁶⁶. Zakres zastosowania prawa właściwego jest bowiem określony w hipotezie każdej normy kolizyjnej, co rodzi potrzebę zastosowania osobnej normy kolizyjnej, wskazującej prawo materialne właściwe do oceny innego zagadnienia⁶⁷. Stąd poprawne wydaje się ocenianie omawianej kwestii zgodnie z prawem wyznaczonym przez pozostałe normy kolizyjne *legis fori*⁶⁸. Taka ocena zapewnia harmonię rozstrzygnięć wydawanych w państwie *forum*. Zarówno gdy dane zagadnienie rozpoznawane jest jako kwestia główna, jak i wtedy, gdy występuje jako wstępna, do oceny prawnej konsekwentnie znajdzie zastosowanie wyznaczone tak samo (tymi samymi normami) prawo właściwe⁶⁹.

Prawne pochodzenie dziecka (filiację) można by w sprawie dotyczącej odpowiedzialności rodzicielskiej (władzy rodzicielskiej, kontaktów z dzieckiem) i alimentacyjnej widzieć jako taką kwestię wstępną. Jej pozytywne rozstrzygnięcie, na podstawie prawa właściwego dla filiacji lub alimentacji wyznaczonego normami kolizyjnymi Prawa prywatnego międzynarodowego lub protokołu z 2007 r., może być teoretycznie punktem wyjścia do odpowiedzi na pytanie o sprawowanie odpowiedzialności

⁶⁶ Przykłady kwestii traktowanych jako wstępne w orzecznictwie SN i rozpoznania ich na podstawie prawa właściwego wskazanego obowiązującymi w Polsce regułami kolizyjnymi zob. M. Pilich, *Przegląd...*, s. 90.

⁶⁷ Brak jednolitości w doktrynie podkreśla A. Mączyński, *Rozwód w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 1983, s. 102–103.

⁶⁸ Zgodnie z ogólnym stanowiskiem K. Przybyłowskiego, *Z problematyki stosowania obcych norm kolizyjnych*, Kraków 1959, s. 7, przyp. 6, przy rozstrzyganiu omawianej kwestii trzeba wychodzić od zasady właściwości norm kolizyjnych *legis fori*. Na przykład M. Pazdan, *Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 1967, s. 83, zagadnienie pełnoletności, jako tzw. kwestię wstępną dla obliczania terminu przedawnienia, poddaje prawu wskazanemu przez normy kolizyjne *legis fori*. Podobnie P. Mostowik, *Władza...*, s. 273–277, podając argumenty za stosowaniem norm kolizyjnych *legis fori* i krytyczne wobec stosowania *legis causae*. Stanowisko to zostało niewłaściwie odczytane jako przyjęcie tego drugiego rozwiązania przez P. Twardoch, *Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci. Komentarz* [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018, s. 1067 i n. P. Lagarde, *Jaką normę...*, s. 9, 21–26, zaprezentował stanowisko, że rozstrzygnięcie winno podlegać: a) gdy kwestia główna podlega *legis fori* – temu prawu, b) gdy kwestia główna nie podlega *legis fori* – prawu wskazanemu obcymi normami kolizyjnymi z uwagi na „odległą pozycję kwestii wstępnej w stosunku do porządku prawnego *fori*” oraz „konieczność poszanowania wewnętrznej logiki prawa obcego, miarodajnego dla kwestii głównej” (dopuszcza jednak posiłkowe stosowanie norm kolizyjnych *legis fori*, „gdy kwestia wstępna jest integralną częścią porządku *legis fori*”).

⁶⁹ W doktrynie przedstawiane są też inne rozwiązania. Na przykład P. Lagarde, nieco inaczej niż w powołanym wyżej tekście, zauważa (*Explanatory Report on the 1996...*, s. 578–579), że konwencja haska z 1996 r. nie dotyczy zagadnienia stanu cywilnego (np. ojcostwa na skutek uznania dziecka), które będzie wstępne dla powstania odpowiedzialności rodzicielskiej z mocy prawa i jej uznawania w innych państwach konwencyjnych na podstawie art. 16 konwencji haskiej z 1996 r. Zarazem podkreśla, że „nie byłoby nierozsądne”, by właściwość prawa dla tego wstępnego zagadnienia określały normy kolizyjne państwa zwykłego pobytu dziecka (czyli *legis causae*), a nie prawo kolizyjne *forum* (s. 579).

rodzicielskiej. W praktyce jednak – z uwagi na art. 16 ust. 3 konwencji haskiej z 1996 r., skutkujący kontynuacją praw i obowiązków rodzicielskich (w tym określenia podmiotów ją sprawujących) według prawa państwa poprzedniego zwykłego pobytu dziecka – istotne znaczenie odgrywać będzie nie kwestia wstępna, ale statut praw i obowiązków rodzicielskich (*de facto* niezależnie od statutu filiacji wyznaczonego normami kolizyjnymi *forum*). Zgodnie z art. 1 ust. protokołu haskiego z 2007 r. orzeczenie w sprawie alimentacyjnej „nie ma wpływu na istnienie” np. stosunku filiacji lub przysposobienia. Tym samym w międzynarodowym prawie rodzinnym nastąpiła ich swoista parcelacja. Zasadnicze zagadnienie stanowi jednak odwrotna kwestia, tj. wymaganie filiacji (w tym przysposobienia pełnego) dla bieżącej pieczy nad dzieckiem lub jego alimentacji. W prawie materialnym może występować rozwiązanie, które pieczę lub alimentację reguluje również w stosunku do osób, które nie są powiązane relacją filiacyjną (stanem cywilnym macierzyństwa lub ojcostwa).

3.2.6. Kaskadowe ujęcie łączników

Przepisy kolizyjne wyrażają najczęściej zapasowy układ łączników, w którym w razie niezaistnienia w konkretnej sprawie – wskazującego po pierwsze – łącznika o właściwości prawa decyduje wtórnie inny łącznik, a w razie jego braku – kolejna okoliczność⁷⁰. Kolejno uwzględniane łączniki nazwać można subsydiarnymi lub zapasowymi. Kaskadowa budowa wskazania prawa staje się rozwiązaniem powszechnym. Sprawia, że w praktyce nieczęsty będzie brak łączników lub faktyczna niemożność ich ustalenia i zastosowanie znajdą reguły wyznaczające subsydiarną właściwość prawa, np. najściślej związanego z daną sytuacją albo własnego.

Takie rozwiązanie może być też wpisane w treść szczegółowego przepisu dotyczącego danego zakresu (np. w sprawie o rozwód – prawa państwa miejsca zamieszkania małżonków w braku takich samych obywatelstw)⁷¹. Może też wynikać z przepisów zaliczanych do części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego. Na przykład zgodnie z art. 3 p.p.m. w razie bezpaństwowości uwzględnia się miejsce zamieszkania danej osoby (w braku obywatelstwa matki dziecka, które ma być uznane).

⁷⁰ T. Pajor, *Nowe tendencje w części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego państw europejskich*, „Problemy Prawne Handlu Zagranicznego” 1995/18, s. 63 i 65, podkreśla, że współczesne sięganie do „kaskadowych” rozwiązań kolizyjnych jest wyrazem pogodzenia wartości prosto i jednoznacznie sformułowanych przepisów, które w praktyce okazują się jednak zbyt sztywne, oraz ogólnie sformułowanych klauzul prawa najściślej związanego, które mogą być przyczyną dowolności i nieprzewidywalności rozstrzygnięć.

⁷¹ Na przykład w świetle art. 54 ust. 1 i 2 p.p.m. w sprawie o rozwód (z którą pochodnie może być rozpoznawana sprawa rodzicielska) łącznikami są kolejno: takie same obywatelstwa stron z chwili żądania rozwiązania małżeństwa, a w braku tej okoliczności – miejsce zamieszkania w tym samym państwie, a w braku i tej okoliczności – ostatni zwykły pobyt małżonków w tym samym państwie, pod warunkiem że jedno z nich ma w nim nadal miejsce zwykłego pobytu.

3.2.7. Korekcyjne ujęcie łączników

Rozwiązanie polegające na niezapasowym przyporządkowaniu w normie kolizyjnej kilku łączników do danego zakresu skutkuje właściwością kilku praw. Specyfikę wykazuje rozwiązanie, w którym zastosowanie drugiego łącznika (a w konsekwencji – właściwość prawa) jest zależne od braku określonego efektu w prawie najpierw wskazanym⁷². Ustawodawca kolizyjny stara się w ten sposób zwiększyć prawdopodobieństwo pożądanego skutku materialnoprawnego⁷³. Przykładem może być art. 55 ust. 2 i 4 p.p.m. (ustalenie pochodzenia dziecka na podstawie praw wskazanych różnymi subokreślnikami temporalnymi), art. 16 ust. 1 i 3 konwencji haskiej z 1996 r. (kontynuacja praw i obowiązków rodzicielskich) oraz art. 3–4 protokołu z 2007 r. (zasądzenie alimentów na podstawie prawa, które określają: zwykły pobyt dziecka, siedziba sądu, takie same obywatelstwa dziecka i wierzyciela).

3.2.8. Subsidiarna właściwość prawa polskiego

W razie braku możliwości stwierdzenia w rozsądnym terminie treści właściwego prawa obcego stosuje się – zgodnie z art. 10 p.p.m. – prawo polskie. Rozwiązanie to wchodzi w grę po zastosowaniu wszystkich łączników, w tym zapasowych⁷⁴.

3.2.9. Zastrzeżenie nienaruszania przez obce prawo podstawowych zasad porządku państwa sądu

Prawem wskazanym przez normy kolizyjne (lokalizację łącznika) może być prawo obce. Nie oznacza to jednak bezwarunkowego stosowania tego prawa. Może ono nie być finalnie zastosowane, jeżeli skutek zastosowania ingerowałby w krajowy *ordre public*⁷⁵. Chodzi o zapewnienie efektywności trzonu własnego prawa, w szczególno-

⁷² Zob. A. Mączyński, *Wskazanie...*, s. 239; A. Mączyński, *Międzynarodowe...*, s. 136–137; S.C. Symeonides, *General Report* [w:] *Private International Law at the End of the 20th Century: Progress or Regress?*, red. S.C. Symeonides, Hague–Boston–London 2000, s. 49–62.

⁷³ T. Pajor, *Nowe...*, s. 64–65, zauważa tendencję wskazywania kilku łączników, prowadzących do kilku potencjalnie właściwych praw, z których właściwe będzie to, które pozwala osiągnąć oznaczony rezultat merytoryczny lub daje określonej osobie najkorzystniejszą pozycję prawną.

⁷⁴ Zob. P. Mostowik, *O postępowaniu w razie nieustalenia łączników kolizyjnych lub treści prawa obcego* [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrečka, Warszawa 2013, s. 709–725.

⁷⁵ Więcej zob. M. Zachariasiewicz [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 468. K. Przybyłowski, *Prawo prywatne międzynarodowe. Część ogólna*, Lwów 1935, s. 23–24, referuje poglądy F.C. von Savigny'ego o założeniu równości potencjalnej właściwości każdego prawa na świecie, co jednak nie przełamuje obowiązki własnych regulacji bezwzględnie obowiązujących („przymusowych”), jeżeli taka ich moc wynika z wyraźnej woli ustawodawcy albo natury (np. względy obyczajowe przesądzające o zakazie poligamii). Autor podkreśla, że „sędzia

ści reguł konstytucyjnych i podstawowych założeń kodeksowych (zob. więcej – I.2.2, II.4.2, II.5.11, i III.7.6).

Zgodnie z art. 7 p.p.m. prawa obcego nie stosuje się, jeżeli jego stosowanie miałyby skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej. Podobne rozwiązanie przewidują też rozporządzenia unijne oraz konwencja haska z 1996 r. (art. 22)⁷⁶. Przepisy wyrażające klauzulę oddają przede wszystkim jej negatywne oblicze, tj. brak zastosowania prawa obcego⁷⁷. Wydaje się, że nie powinno to implikować od razu zastosowania w zamian prawa sądu (chyba że wyrażnie przewidziano stosowanie *legis fori*). Poprawniejsze wydaje się zastosowanie prawa wskazanego dla danego zakresu spraw łącznikiem zapasowym (tj. kolejnego stopnia „kaskady”), podobnie jak w sytuacji niemożności stwierdzenia łącznika przewidzianego w pierwszym rzędzie albo niemożności ustalenia treści prawa właściwego⁷⁸.

Nieakceptowalne rozwiązania prawa obcego mogą wynikać z różnic między systemami prawnymi znanych od dawna, np. z nieuzasadnionego różnicowania poszczególnych kategorii dzieci przez ograniczenie ustalenia ich pochodzenia bądź dysproporcji sytuacji prawnej matki i ojca⁷⁹. Zgodnie z art. 33 ust. 1 Konstytucji RP kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, a więc też w wychowywaniu dzieci⁸⁰.

zawsze stosuje tego rodzaju przepisy własnego prawa”, nawet do cudzoziemca, mimo że wskazanie prowadziło do prawa jego państwa. Zob. też K. Zawada, *Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym (na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i spadkowego)*, NP 1979/4, s. 71.

⁷⁶ W trakcie prac nad konwencją haską z 1996 r. komisje odrzuciły propozycję zmierzającą do narzucenia sądowi respektowania materialnoprawnych reguł konwencji z 1989 r., preferowano bowiem regulowanie tylko zagadnień kolizyjnych; zob. P. Lagarde, *Explanatory Report on the 1996...*, s. 575. Oczywiście brak wzmiankowania tej konwencji nie wpływa negatywnie na jej obowiązywanie w państwach uczestniczących w konwencji haskiej z 1996 r.

⁷⁷ Zob. K. Zawada, *Klauzula...*, s. 79. T. Ereciński, *Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1981, s. 265, zauważa, że nie chodzi o wyłączenie obcego prawa *in globo*, lecz konkretnego przepisu (do czego, jak się wydaje, należałoby uczynić zastrzeżenie: „o ile bez tego przepisu utrzymywanie właściwości danego prawa obcego ma sens”). M. Pazdan, *O niektórych osobliwościach poszukiwania prawa właściwego* [w:] *Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan, Katowice 2000, s. 340, podkreśla, że w miejsce wyłączonych przepisów szczegółowych wskazanego systemu prawnego mogą wejść jego przepisy ogólne.

⁷⁸ T. Ereciński, *Prawo...*, s. 264, podkreśla, że stosowanie prawa własnego w miejsce wyłączonego obcego prawa jest w praktyce najprostsze, ale byłoby rozwiązaniem sztucznym ze względu na nierealizowanie celu normy kolizyjnej, jakim jest zastosowanie prawa najściślej związanego ze sprawą.

⁷⁹ Zob. też S. Kaleta, *Prawo rodzinne w systemie prawa polskiego*, SC 1961, t. 1, s. 84, 130–135 (równouprawnienie dzieci małżeńskich i pozamałżeńskich) oraz s. 120–127 (równouprawnienia kobiety jako żony i matki dziecka oraz mężczyzny jako męża i ojca).

⁸⁰ B. Walaszek [w:] M. Sośniak, B. Walaszek, E. Wierzbowski, *Międzynarodowe prawo rodzinne*, Osolineum 1969, s. 238–239, staje na stanowisku, że przysługiwanie władzy rodzicielskiej obojgu rodzicom, też niebędącym małżeństwem, jest wyrazem podstawowych zasad polskiego porządku prawnego.

Pierwsze dekady XXI w. przyniosły w niektórych systemach prawnych nowelizacje, które z perspektywy innych systemów mogą być oceniane jako dyskusyjne, a nawet szokujące⁸¹. Tytułem przykładu można wskazać zerwanie w niektórych rozwiązaniach filiacyjnych powiązania między wzorcami biologicznymi⁸² i prawem rodzinnym. Zastrzeżenia budzić może też pochapne przymusowe odbieranie (ograniczanie lub pozabawianie władzy rodzicielskiej) przez aparat państwowy dzieci rodzicom, naturalnym wychowawcom, oraz swoista redystrybucja dzieci w drodze wyznaczania nowych podmiotów sprawujących nad nimi pieczę⁸³. Artykuł 18 Konstytucji RP stanowi, że rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej⁸⁴. W świetle uchwały NSA w sprawie II OPS 1/19⁸⁵ nie podlega krajowej rejestracji (transkrypcji) zagraniczny akt urodzenia dziecka, w którym jako rodzice wpisane są osoby tej samej płci, co jest konsekwencją tego, że na pochodzenie dziecka w polskim porządku prawnym rozumie się jako sumę macierzyństwa i ojcostwa⁸⁶.

Rodzinę trzeba widzieć jako związek naturalny i pierwotny w stosunku do państwa i prawa⁸⁷. Zgodnie z art. 47 Konstytucji RP każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego i rodzinnego. Powinna ona obejmować z jednej strony niepozbawianie dziecka opieki rodzicielskiej matki i ojca, a z drugiej – niepozbawianie rodziców pieczy nad dzieckiem⁸⁸. Zauważa się, że oderwanie prawnego rozumienia rodziciel-

⁸¹ Tak określił J. Ignatowicz odejście od zasady *adoptio naturam imitatur* na skutek wprowadzenia w kilku państwach przysposobienia dziecka przez osoby tej samej płci; zob. M. Nazar, *Prawo rodzinne w dorobku naukowym i orzecznictwym Profesora Jerzego Ignatowicza*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, vol. LX, 1, Sectio G, Lublin 2013, s. 114. Podobnie trzeba ocenić przyjęcie w nich fikcji prawnej, że dziecko pozyskane w drodze kontraktu tzw. macierzyństwa zastępczego prawnie pochodzi od takich osób; zob. P. Mostowik, O. Bobrzyńska, *O globalnych problemach na skutek wprowadzenia lokalnych fikcji prawnych powiązanych z tzw. macierzyństwem zastępczym (surrogate motherhood)* [w:] *Prawa człowieka wobec wyzwań współczesnego świata*, red. A. Czubik, D. Dziwisz, E. Szczepankiewicz-Rudzka, Kraków 2019, s. 189.

⁸² Zob. S. Fitzgibbon, *The Biological Basis for the Recognition of the Family*, IJFF 2012, t. 3, s. 1–4.

⁸³ Zob. więcej P. Mostowik, *Władza...*

⁸⁴ M. Andrzejewski, *Prawna ochrona rodziny*, Warszawa 1999, s. 66, zauważa, że pomoc państwa powinna być oparta na zasadzie subsydiarności, czyli w sposób polegający na wspieraniu naturalnych zadań i funkcji rodziny, przy ograniczeniu ingerowania wspólnot wyższych (takich jak państwo), poza sytuacjami uzasadnionymi koniecznością pomocy.

⁸⁵ Uchwała NSA (7) z 2.12.2019 r., OPS 1/19, LEX nr 2746435.

⁸⁶ Więcej zob. P. Mostowik, *O żądaniach wpisu w polskim rejestrze stanu cywilnego zagranicznej fikcji prawnej pochodzenia dziecka od „rodziców jednopłciowych”*, „Forum Prawnicze” 2019/6, s. 3; P. Mostowik, *Załatwienie krajowej sprawy dziecka pod zagraniczną pieczę prawną osób tej samej płci – uchwała 7 sędziów NSA z 2.12.2019 r. na tle orzecznictwa ETPC i TSUE w 2021 r.* [w:] *Ius et ratio. Księga jubileuszowa Profesor Elżbiety Skowrońskiej-Bocian*, Warszawa 2022, s. 538.

⁸⁷ C. Mik, *Ochrona rodziny w europejskim prawie wspólnotowym* [w:] *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych. Materiały krajowej konferencji naukowej. Toruń, 22–23 X 1998 r.*, red. T. Jasudowicz, Toruń 1999, s. 136, celnie zauważa, że prawo interesuje się rodziną, ale jej nie tworzy, a jedynie uznaje jej istnienie i znaczenie.

⁸⁸ T. Smoczyński, *Prawo...*, s. 158, podkreśla, że państwo ma obowiązek chronić autonomię rodziny przed niepożądaną ingerencją swoich organów lub osób trzecich.

stwa od generalnych cech biologii – w tym redefiniowanie pojęcia rodziców – w nieunikniony sposób pozbawia dziecko prawa do matki i ojca⁸⁹.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazuje się, że do podstawowych ram polskiego porządku prawnego należy zasada, iż dziecku przysługują świadczenia alimentacyjne od rodziców. Nie należy zaś do nich sposób określenia wysokości i zasądzenia alimentów, np. określonej części dochodów⁹⁰. Wydaje się, że do podstawowych zasad polskiego porządku prawnego trzeba zaliczyć regułę mówiącą, iż położenie finansowe rodziców nie powinno przesądzać o sposobie rozłożenia na nich niemajątkowych praw i obowiązków rodzicielskich. Sąd Najwyższy podkreśla, że „samo tylko lepsze położenie materialne jednego z rodziców nie może [...] decydować o powierzeniu mu pieczy nad osobą dziecka”⁹¹. A ponadto zasadę mówiącą, że co do zasady matka lub ojciec, którzy nie sprawują władzy rodzicielskiej, mają prawo i obowiązek do kontaktów z dzieckiem (osobistej styczności)⁹².

3.2.10. Przepisy koniecznego zastosowania państwa sądu

Na finalną treść prawa stosowanego do oceny sprawy mogą wpływać normy koniecznego zastosowania (wymuszające właściwość). To rozwiązania prawne państwa sądu „imperatywne na płaszczyźnie kolizyjnoprawnej”, jeżeli „z treści lub celu przepisu nie wynika, iż jego zastosowanie jest ograniczone do terytorium państwa, które dany przepis ustanowiło”. Podkreśla się, że przepisy takie „chcą być zastosowane”, a ponadto zachodzi między nimi a konkretnym stanem faktycznym ścisły związek⁹³. Praktycznym rezultatem konstrukcji przepisów koniecznego zastosowania jest w wielu wypadkach właściwość własnego prawa, jednak teoretycznie ma ona dwa oblicza, tj. prowadzić może też do odejścia od stosowania zagranicznego prawa na rzecz prawa własnego albo innego prawa obcego⁹⁴.

Zgodnie z art. 8 p.p.m. wskazanie prawa obcego nie wyłącza zastosowania tych przepisów prawa polskiego, z których treści lub celów niewątpliwie wynika, że regulują one podlegający ocenie stosunek prawny bez względu na to, jakiemu prawu on podlega.

⁸⁹ Zob. M. Somerville, *Children's Human Rights to Natural Biological Origins and Family Structure*, IJFF 2010, t. 1, s. 49–52.

⁹⁰ Postanowienie SN z 26.06.1968 r., II CZ 118/68, LEX nr 841.

⁹¹ Orzeczenie SN z 26.04.1958 r., III CR 135/58, LEX nr 119141.

⁹² Zgodnie z art. 8 KPD ojciec lub matka dziecka pozamałżeńskiego, któremu lub której nie przysługuje władza rodzicielska, względnie nie wykonuje tej władzy, może w określonych przypadkach uzyskać prawo do kontaktów z dzieckiem.

⁹³ Zob. B. Fuchs, *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w nowej ustawie – Prawo prywatne międzynarodowe* [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczubot, Warszawa 2013, s. 69.

⁹⁴ Zob. A. Mączyński, *Kodyfikacyjne...*, s. 434–437; A. Wysocka-Bar, *Wybór...*, s. 335–349.

Ponadto przy stosowaniu prawa właściwego można uwzględnić przepisy bezwzględnie wiążące innego państwa, z którymi oceniany stosunek prawny jest ściśle związany, jeżeli przepisy te, według prawa tego państwa, stosuje się bez względu na to, jakiemu prawu ten stosunek podlega⁹⁵. Precyzyjniejszą definicję – na potrzeby spraw zobowiązaniowych – zawiera art. 9 ust. 1 rozporządzenia nr 593/2008 („przepisy, których przestrzeganie uważane jest przez państwo za tak istotny element ochrony jego interesów publicznych, takich jak organizacja polityczna, społeczna lub gospodarcza, że znajdują one zastosowanie do stanów faktycznych objętych ich zakresem bez względu na to, jakie prawo jest właściwe”)⁹⁶. Zastosowanie tej konstrukcji powoduje, że zagadnienia regulowane przez tak określone normy *de facto* nie mieszczą się w zakresie wskazania dokonywanego szczegółową normą kolizyjną, a podlegają własnemu prawu materialnemu (*lex fori*). Rezultaty stosowania przepisów koniecznego zastosowania oraz klauzuli porządku publicznego wykazywać mogą więc podobieństwa. Skutkują one również niestosowaniem regulacji wynikającej z prawa *prima facie* właściwego na rzecz uwzględnienia podstawowych zasad własnego prawa⁹⁷.

3.3. Kwestia powrotu dziecka do państwa zamieszkania przed uprowadzeniem – wzmianka

W obecnym stanie normatywnym osobno uregulowane zostało postępowanie w sprawie dziecka uprowadzonego za granicę. Regulacje wynikające z konwencji haskiej z 1980 r. oraz ich uzupełnienia w rozporządzeniu nr 2201/2003 (art. 11) i – rozbudowanym w tym zakresie – rozporządzeniu 2019/1111 (głównie rozdział III)⁹⁸ odbiegają od klasycznego modelu określania jurysdykcji, wyznaczania prawa właściwego oraz uznawania lub wykonywania zagranicznych orzeczeń (zob. więcej – III.9.1). Są skoncentrowane wokół osiągnięcia celu, jakim jest szybki powrót dziecka do państwa, w którym mieszkało przed bezprawnym zabraniem go stamtąd lub przetrzymaniem w innym państwie. Pełnią przy tym funkcję gwarantującą sprawowanie wymiaru sprawiedliwości i wykonywanie orzeczeń w państwie legalnego zwykłego pobytu dziecka (co trzeba widzieć jako zasadę ogólną współczesnego międzynarodowego prawa rodzicielskiego), ponieważ po

⁹⁵ Dodano też, że podczas rozstrzygania o uwzględnieniu tych przepisów należy mieć na uwadze ich naturę i cel oraz skutki, które wynikną z ich uwzględnienia, oraz te, które wyniknęłyby w razie ich pominięcia. Zob. M.A. Zachariasiewicz, *O potrzebie wskazania w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym podstawy stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie*, PPPM 2010, t. 7, s. 39–43.

⁹⁶ Zob. M.A. Zachariasiewicz, *O potrzebie...*, s. 9–25.

⁹⁷ Zob. S.C. Symeonides, *General...*, s. 67–71.

⁹⁸ Zgodnie z art. 96 rozporządzenia 2019/1111, w przypadku gdy dziecko zostało bezprawnie uprowadzone z państwa członkowskiego do innego państwa członkowskiego, stosuje się konwencję haską z 1980 r. uzupełnioną rozdziałami III i VI rozporządzenia 2019/1111. Jeżeli orzeczenie zarządzające powrót dziecka na podstawie konwencji haskiej z 1980 r. musi zostać uznane i wykonane w innym państwie członkowskim w wyniku dalszego bezprawnego uprowadzenia lub zatrzymywania dziecka, zastosowanie ma rozdział IV rozporządzenia 2019/1111.

powrocie dziecka to sądy tego państwa będą orzekać merytorycznie w sprawie praw i obowiązków rodzicielskich i opiekuńczych na przyszłość.

Konwencja haska z 1980 r. jest szeroko akceptowaną na świecie umową (ponad 100 państw), która skonstruowana jest *de facto* na podobieństwo cywilistycznej ochrony posesoryjnej i windykacyjnej, zmierzającej najpierw do przywrócenia stanu faktycznego, a następnie do rozpoznania ewentualnych wątpliwości dotyczących praw stron sporu (art. 8 i 12). W istocie zakłada ona jurysdykcyjnie orzekanie przez sąd państwa obecnego pobytu dziecka, a materialnoprawnie – orzeczenie o powrocie dziecka, czyli szybkie doprowadzenie do powrotu sytuacji faktycznej sprzed uprowadzenia (co widzieć trzeba jako jednolitą regulację prawa właściwego w tym wąskim zakresie). Specyficzne są też rozwiązania rozporządzeń unijnych, w których przewidziano na wypadek odmowy nakazania powrotu dziecka w państwie jego aktualnego pobytu możliwość orzekania (w sposób „przebijający”) w państwie, z którego dziecko zostało wywiezione, a ponadto niemal automatyczne uznawanie i wykonywanie takiego orzeczenia.

W sytuacji gdy dziecko przebywa w innym państwie w wyniku zmiany miejsca zamieszkania w sposób bezprawny oraz obowiązuje zasada orzekania o jego powrocie, szczególnej doniosłości w postępowaniu nabiera ocena ewentualnych wyjątków od tej zasady (na które przeważnie powoływać się będzie jedna ze stron). Mocą art. 11 ust. 3–5 rozporządzenia nr 2201/2003 oraz art. 27 rozporządzenia 2019/1111 możliwość powołania się na wyjątki od orzekania o powrocie dziecka została zredukowana. Stąd w praktyce funkcjonowanie konwencji haskiej z 1980 r. obejmuje m.in. ocenę, czy występują, określone w art. 13 konwencji haskiej z 1980 r., okoliczności wyłączające powrót dziecka (np. ryzyko szkody fizycznej lub psychicznej).

Ograniczona funkcja sądów państwa, w którym dziecko znajduje się po uprowadzeniu, wynika z art. 16 konwencji haskiej z 1996 r. Zgodnie z art. 598² k.p.c. w czasie trwania postępowania o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, toczącego się na podstawie konwencji haskiej z 1980 r., nie można rozstrzygać w przedmiocie władzy rodzicielskiej lub opieki nad tą osobą, a postępowanie w tych sprawach sąd zawiesza z urzędu. Jurysdykcji w sprawie o powrót dziecka (szerzej: zakresu sprawy do rozpoznania) – nie tylko teoretycznie – nie należy utożsamiać z rozstrzyganiem wszelkich spraw dotyczących dziecka⁹⁹. W praktyce jednak fakt dalszego zamieszkiwania dziecka w danym państwie będzie wpływał na wykonywanie praw i obowiązków rodziców, a także powodował wrastanie dziecka w daną społeczność.

⁹⁹ Sąd Najwyższy w postanowieniu z 26.09.2000 r., I CKN 776/00, LEX nr 45446, podkreślił, że orzekanie w trybie konwencji haskiej z 1980 r. nie jest postępowaniem o wykonywanie władzy rodzicielskiej lub o ustalenie miejsca pobytu dziecka, w ramach którego rzeczą sądu opiekuńczego jest rozważenie, który z rodziców daje lepszą gwarancję ochrony dobra dziecka ze względu na swoje predyspozycje osobiste i sytuację życiową.

Dla postępowania sądowego, tj. w momencie po uprowadzeniu dziecka za granicę, kluczowe znaczenie będzie miało rozumienie przepisów o zakresie zastosowania tych szczególnych aktów normatywnych (w tym bezprawności uprowadzenia lub zatrzymania) oraz przepisów statuujących wyjątki od zasadniczego „posesoryjnego” orzeczenia o powrocie dziecka. Trzeba mieć przy tym na względzie, że prawo unijne przewiduje pewne ograniczenia tych wyjątków oraz możliwość przebijającego orzekania (art. 11 ust. 6–8 rozporządzenia nr 2201/2003 oraz art. 29 rozporządzenia 2019/1111), co w rezultacie powoduje, że sygnalizowany szczególny mechanizm prawny zmierzający do powrotu dziecka staje się w relacjach wewnątrzunijnych bardziej automatyczny.

3.4. Uznawanie i wykonywanie zagranicznych orzeczeń

3.4.1. Kwestia potrzeby postępowania delibacyjnego (*exequatur*)

Brak merytorycznego rozpoznawania sprawy w Polsce (wykonywania jurysdykcji, mimo lokalizacji jej podstaw) może być skutkiem wcześniejszego rozpoznania sprawy za granicą. Ostatnie dekady przyniosły daleko idące zmiany przepisów z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego odnośnie do uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń. Droga konwencji haskich z 1996 r. i 2007 r. oraz rozporządzeń unijnych nr 2201/2003, nr 4/2009 i 2019/1111, jak też nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z dniem 1.07.2009 r., nastąpiła liberalizacja uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń w Polsce. Skutek rozstrzygnięcia sprawy za granicą (w państwie jego wydania) często w dzisiejszym stanie normatywnym jest rozciągany na terytorium innego państwa (uznania lub wykonania).

Nowelizacja części czwartej k.p.c. oraz przystąpienie Polski do umów międzynarodowych i wejście w życie rozporządzeń unijnych oznaczają szerokie otwarcie na skuteczność zagranicznych orzeczeń (zob. więcej – II.4.3, III.8.1, IV.12.1 i IV.13.2). Większość nowych aktów normatywnych przewiduje uznanie z mocy prawa, tj. bez konieczności uprzedniego prowadzenia postępowania delibacyjnego, a z ewentualną możliwością orzeczenia przez sąd o braku uznania (art. 1145 i n. k.p.c.).

W obecnym stanie normatywnym zawężeniu uległ też katalog sytuacji, w których zagraniczne orzeczenie nie wywoła skutków w Polsce (wcześniej: przesłanek badanych dla stwierdzenia uznania, a obecnie okoliczności, które mogą uznanie zablokować). Uproszczeniu uległo też wykonywanie w drodze egzekucji zagranicznych orzeczeń (np. konwencje haskie z 1996 r. i 2007 r., konwencja lugańska z 2007 r. oraz rozporządzenia unijne nr 2201/2003, nr 4/2009 i 2019/1111). Doprowadziło do tego również ograniczenie przesłanek badanych przez sąd w postępowaniu o stwierdzenie wykonalności zagranicznego orzeczenia (np. w Kodeksie postępowania cywilnego zniesienie warunku wzajemności oraz kontroli, czy orzeczenie zapadło na podstawie prawa materialnego, które nie różni się istotnie od orzeczenia, które w sprawie wydałby sąd polski)

oraz połączenie – wcześniej osobnych – etapów nadawania klauzuli wykonalności oraz udzielania *exequatur*. Nierzadko unijne orzeczenie w sprawie alimentacyjnej (wydane na podstawie jurysdykcji określonej rozporządzeniem nr 4/2009 w państwie, w którym obowiązuje protokół z 2007 r. oraz w trybie rozporządzenia 2019/1111) traktowane) traktowane jest podobnie jak krajowy tytuł egzekucyjny¹⁰⁰. Zgodnie z art. 1153¹⁴ k.p.c. niektóre zagraniczne orzeczenia są tytułami wykonawczymi w Polsce¹⁰¹.

Warto mieć przy tym na względzie, że zasada uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń może w niektórych sprawach rodzicielskich doznawać przełamania. Wyłączenie „importu” skutków zagranicznego orzeczenia nastąpi w – wyjątkowej – sytuacji prawomocnego osądzenia danej sprawy w danym państwie po wydaniu orzeczenia za granicą¹⁰². Odnośnie do spraw rodzicielskich upływ czasu po wydaniu zagranicznego orzeczenia może oznaczać zmianę okoliczności faktycznych dotyczących rodziny, która uzasadni – w *de facto* zmienionej sprawie – odmienne rozstrzygnięcie, np. zniesienie zawieszenia sprawowania władzy rodzicielskiej albo jej ograniczenie (art. 577 k.p.c.)¹⁰³. Sąd opiekuńczy może zmienić swe postanowienie, nawet prawomocne, jeżeli wymaga tego dobro osoby, której postępowanie dotyczy. Podobna potrzeba wydania kolejnego rozstrzygnięcia może wystąpić też po rozpoznaniu sprawy za granicą, jeżeli w obecnym stanie faktycznym polskiemu sądowi przysługuje jurysdykcja (co przewiduje np. art. 39 ust. 1 lit. d i art. 50 rozporządzenia 2019/1111). Inaczej to zagadnienie reguluje art. 18 konwencji haskiej z 2007 r., zgodnie z którym dopóki wierzyciel ma miejsce zwykłego pobytu w państwie, w którym wydano orzeczenie, dopóty dłużnik nie może wszcząć postępowania o zmianę orzeczenia lub wydanie nowego orzeczenia w innym państwie konwencyjnym.

Ograniczenie uznawania z mocy prawa oraz sprawnego wykonywania zagranicznych orzeczeń może też wynikać z zastrzeżenia jurysdykcji koniecznej, ewentualnie warunku jurysdykcji pośredniej, jak również z zastrzeżenia nienaruszenia przez skutki zagranicznego orzeczenia krajowych podstawowych zasad porządku prawnego (*ordre public*).

¹⁰⁰ Zob. K. Weitz, *Europejskie...*, s. 114–116; J. Maliszewska-Nienartowicz, *Europejskie...*, s. 502–504.

¹⁰¹ Odnośnie do modeli występujących w rozporządzeniach unijnych zob. A. Frąckowiak-Adamska, *Uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych w Unii Europejskiej. Ujęcie systemowe*, Warszawa 2017, s. 373 i n.

¹⁰² Na przykład zgodnie z art. 34 pkt 3 konwencji lugańskiej z 2007 r. odmowa uznania i wykonania orzeczenia w sprawie o alimenty nastąpi, jeżeli nie da się go pogodzić z orzeczeniem wydanym między tymi samymi stronami w państwie, w którym wystąpiono o uznanie.

¹⁰³ Zob. A. Zieliński, *Sądownictwo...*, s. 128–138.

W postanowieniu SN z 17.03.2021 r. (I CSKP 38/21), że wyłączenie stosowania art. 577 k.p.c. przez art. 598⁵ § 5 k.p.c. dotyczy postępowania rozpoznawczego w przedmiocie wniosku o nakazanie powrotu dziecka na podstawie konwencji haskiej z 1980 r. Odmienne zagadnienie stanowi natomiast możliwość stosowania art. 577 k.p.c. w postępowaniu wykonawczym w związku z nowymi okolicznościami na tym etapie, w związku z realizacją orzeczenia. Okoliczności tego rodzaju nie stanowią podstawy zmiany prawomocnego postanowienia nakazującego powrót dziecka, ale mogą uzasadniać czasowe wstrzymanie jego wykonania (art. 598¹² § 2 k.p.c.) i podjęcie środków ułatwiających realizację orzeczenia o powrocie.

3.4.2. Jurysdykcja wyłączna i jurysdykcja pośrednia a skuteczność obcego orzeczenia

Zastrzeżenie w prawie danego państwa (ustawowym lub o genezie międzynarodowej), że w określonych sytuacjach jego sądy są wyłącznie kompetentne (mają jurysdykcję wyłączną), ma przede wszystkim znaczenie dla problematyki prawnej uznawania i wykonywania obcych orzeczeń¹⁰⁴.

Takie zastrzeżenie ustawowe nie wiąże bowiem innych państw, w których ono nie obowiązuje, a tym samym nie gwarantuje, że za granicą sprawa nie zostanie rozpoznana¹⁰⁵. Również umowy międzynarodowe i rozporządzenia unijne mają ograniczony terytorialny zakres zastosowania. Stąd konsekwencją zastrzeżenia jurysdykcji o charakterze wyłącznym jest odmowa uznania lub wykonania zagranicznego orzeczenia, które zostało wydane w sprawie cechującej się okolicznościami wyrażającymi jurysdykcję wyłączną państwa uznania¹⁰⁶.

Rozwiązania kodeksowe mają znaczenie dla spraw filiacyjnych. W sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej i alimentów na rzecz dziecka zastosowanie znajdują konwencje haskie z 1996 r. i 2007 r., konwencja lugańska z 2007 r. oraz rozporządzenia unijne nr 2201/2003, nr 4/2009 i 2019/1111. Nienaruszenie jurysdykcji wyłącznej sądów polskich jest warunkiem skuteczności obcych orzeczeń na tle art. 1145 k.p.c. Na przykład w świetle art. 1103² § 2 k.p.c. w rozpoznawanych w postępowaniu procesowym sprawach ze stosunków między rodzicami i dziećmi jurysdykcja krajowa sądów polskich jest wyłączna, jeżeli wszystkie osoby występujące jako strony są obywatelami polskimi oraz mają miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Polsce.

Natomiast jednym z warunków wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń na gruncie umów międzynarodowych lub rozporządzeń unijnych może być zastrzeżenie, że orzeczenie zapadło w wykonywaniu jurysdykcji na podstawach określonych w umowie lub rozporządzeniu. Dawniej umowy międzynarodowe z zakresu współpracy w sprawach cywilnych były sporządzane głównie celem wprowadzenia wzajemnej skuteczności orzeczeń, czego warunkiem było m.in. wystąpienie określonych okoliczności (podstaw jurysdykcji) dotyczących tego państwa (np. obywatelstwo lub miejsca zamieszkania określonej osoby). Takie uwarunkowanie bywa nazywane jurysdykcją pośrednią, chociaż służy nie tyle przyznaniu międzynarodowej właściwości, ile uwarunkowaniu uznawania obcych orzeczeń (np. art. 20 konwencji

¹⁰⁴ Pojęcia jurysdykcji krajowej wyłącznej w tym znaczeniu używa F. Zedler, *Jurysdykcja krajowa sądów polskich według umów zawartych przez Polskę z państwami europejskimi*, RPEiS 1991/4, s. 58, przyp. 15.

¹⁰⁵ A. Proksa, *Wyłączna jurysdykcja krajowa jako negatywna przesłanka uznania orzeczeń zagranicznych* [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994, s. 388–391.

¹⁰⁶ Co do braku bezwzględnego charakteru zasady respektowania zagranicznych orzeczeń zob. T. Ereciński [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe...*, s. 55–58.

haskiej z 2007 r.)¹⁰⁷. Obecnie taki warunek może również być przewidziany, np. zgodnie z art. 23 ust. 2 lit. a i art. 26 konwencji z 1996 r. odmowa uznania jest możliwa, jeżeli dany środek został podjęty przez organ, którego jurysdykcja nie wynikała z rozdziału II tej konwencji. Inne rozwiązanie przewidziano natomiast w art. 24 rozporządzenia nr 2201/2003 i art. 69 rozporządzenia 2019/1111, zgodnie z którymi jurysdykcja sądu państwa członkowskiego pochodzenia orzeczenia nie może być badana w celu zablokowania skuteczności zagranicznego orzeczenia. A dodatkowo jurysdykcja sądu państwa pochodzenia orzeczenia nie może też być kwestionowana pośrednio, przy okazji badania, czy orzeczenie nie narusza zasad *ordre public* państwa uznania.

3.4.3. Brak sprzeczności z podstawowymi zasadami porządku prawnego państwa sądu

Zgodnie z art. 1146 § 1 pkt 7 k.p.c. orzeczenie nie podlega uznaniu, jeżeli uznanie byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej. Podobne unormowanie wynika z konwencji międzynarodowych i rozporządzeń unijnych, w których jest mowa o oczywistej sprzeczności z *ordre public*. Procesowa klauzula porządku publicznego, podobnie jak kolizyjna, odwołuje się do fundamentów porządku prawnego (zob. więcej – I.2.2, II.5.11, III.8.5, IV.12.2). Pozwala na odejście od wprowadzonej zasady przyznania skuteczności rozstrzygnięciu zapadłemu za granicą, tj. na odmowę uznania lub wykonania obcego orzeczenia, którego skutki byłyby sprzeczne z krajowymi zasadami¹⁰⁸.

Przyczyna odmowy może dotyczyć nie tylko treści prawa materialnego, na podstawie którego został za granicą wydany wyrok, ale również cech postępowania oraz standardów procesowych ocenianych z perspektywy państwa uznania¹⁰⁹. Stąd dla ewentualnego zastosowania klauzuli znaczenie mają zasady omówione przy okazji klauzuli kolizyjnej. Przeniesione za pośrednictwem orzeczenia skutki zastosowania prawa obcego (niejako „importowane” jego skutki) mogłyby bowiem naruszać podstawowe zasady prawa rodzinnego w Polsce. Wśród standardów procesowych istotne znaczenie ma zagwarantowanie stronom efektywnego udziału w postępowaniu, w tym udziału w sporze co do istoty sprawy i prawa do obrony (czemu służyć będą również doręczenia pism procesowych), jak też wysłuchanie dziecka (w szczególności starszego). Można się zastanawiać, czy za standard powinno być też uznawane umożliwienie stronom mediacji¹¹⁰ (zob. V.15.7).

¹⁰⁷ Zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu...*, s. 452–453.

¹⁰⁸ Więcej T. Ereciński [w:] *Kodeks...*, t. 6, red. T. Ereciński, s. 698; zob. też J. Gołaczyński, *Współpraca...*, s. 110–116; J. Maliszewska-Nienartowicz, *Europejskie...*, s. 489–504; E. Przyśliwska, *Kolizyjna i procesowa klauzula porządku publicznego*, „Metryka” 2017/1, s. 69; M. Orecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, Artykuły 1096–1217, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 344.

¹⁰⁹ Zob. T. Ereciński, *Prawo...*, s. 21.

¹¹⁰ Zob. więcej P. Mostowik, *Władza...*

W praktyce klauzula procesowa może odgrywać większą rolę niż klauzula kolizyjna, ponieważ w sprawach rodzicielskich sąd polski orzeka często na podstawie własnego prawa. Została ona wpisana również do Prawa o aktach stanu cywilnego, ponieważ zagraniczne orzeczenia i wpisy do rejestru mogą wpływać na treść polskiej rejestracji stanu cywilnego.

3.5. Kwestia jednolitego ponadpaństwowego prawa materialnego

Pojęcie międzynarodowego lub europejskiego prawa rodzinnego pojawia się w piśmiennictwie w kilku znaczeniach. Często opisuje się nim – będące przedmiotem niniejszego pracowania – „niematerialnoprawne” zagadnienia obrotu z zagranicą, tj. normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego oraz reguły jurysdykcji krajowej i skuteczności zagranicznych orzeczeń¹¹¹. Pod tym pojęciem można też dostrzegać rozwiązania prawa materialnego zharmonizowane lub ujednolicone w skali międzynarodowej oraz zadać pytanie, czy takie istnieją i jaki jest ich zakres. Ich istnienie oznaczałoby, że na drugi plan w praktyce schodziłoby pytanie o właściwość prawa konkretnego państwa (normy kolizyjne), ponieważ w różnych państwach obowiązywałoby takie samo lub to samo prawo.

Współcześnie sprawy rodzinne regulowane są jednak w dużej mierze przez krajowe kodeksy. Z przepisów o genezie międzynarodowej, w tym działalności ONZ i Rady Europy, wynikają pewne generalne założenia prawa rodzinnego (zob. więcej – V.17.1 i V.18.1). W treści kilku sporządzonych w II poł. XX w. międzynarodowych umów, które albo obowiązują w Polsce, albo są potencjalnymi źródłami prawa w razie ich ratyfikacji, znalazły się ogólne deklaracje dotyczące rodziny i statusu prawnego dziecka. Część z nich wyraża jedynie polityczne deklaracje, z innych wynika obowiązek państwa dostosowania (harmonizacji) prawa krajowego do konwencyjnych wzorców dotyczących niektórych aspektów prawa rodzinnego (np. konwencje powstałe pod auspicjami Rady Europy). Niełatwo natomiast wskazać przykłady prawa jednolitego, tj. ujednolicania szerszych zakresów prawa rodzinnego w skali ponadpaństwowej, skutkującego powszechnym obowiązywaniem i bezpośrednim stosowaniem w różnych państwach tych samych reguł¹¹². Zbliżenie ustawodawstw spowodowało też przystąpienie w II poł. XX w. licznych państw do umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka¹¹³, w tym konwencji ONZ o prawach dziecka

¹¹¹ Np. A. Mączyński, *Międzynarodowe...*, s. 131; C. Mik, *Międzynarodowe prawo rodzinne Unii Europejskiej na tle ewolucji współpracy sądowej w sprawach cywilnych* [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 209–210.

¹¹² Przykładem takich materialnoprawnych regulacji ponadpaństwowych są francusko-niemieckie zasady umownego małżeńskiego ustroju majątkowego w konwencji z 4.02.2010 r.; zob. E. Becker, *Ein europäischer Güterstand? Der deutsch-französische Wahlgüterstand*, „ERA Forum” 2011/1, s. 103–118.

¹¹³ Fakt, że rodzina stała się przedmiotem unormowań prawa międzynarodowego i konstytucyjnego w celu ochronnym wobec nadmiernych działań państwa, a nie celem kreowania zmian w porządku spo-

z 1989 r.¹¹⁴ Dalsza harmonizacja lub ujednolicenie prawa rodzinnego w skali świata wydaje się w najbliższym czasie mało prawdopodobne. Żadna z organizacji międzynarodowych nie przygotowała propozycji takiej umowy międzynarodowej, a UE nie ma kompetencji w zakresie materialnego prawa rodzinnego (na temat polityk – zob. V.19.1).

Pojęcie oznacza też doktrynalne rozważania zakorzenione w systemach prawa rodzinnego różnych państw, które służą celom porównawczym, a niekiedy zidentyfikowaniu ich „wspólnego mianownika”, co mogłoby wytyczać pole do potencjalnego kompromisu i ewentualnej harmonizacji lub ujednolicenia prawa¹¹⁵. Takie przykłady międzynarodowego „prawa” rodzinnego, podobnie jak ustawodawstwa innych państw, mogą stanowić punkt odniesienia dla doktrynalnych uwag porównawczych lub przyszłych działań ustawodawcy¹¹⁶.

4. Rozbudowany układ źródeł prawa o różnej genezie

4.1. Zmiany stanu normatywnego w XXI w.

Trzecią – poza kompleksowym ujęciem zakresu przedmiotowego oraz złożonym charakterem norm stosowanych w obrocie z zagranicą – cechą międzynarodowego prawa rodzicielskiego i opiekuńczego jest to, że dla identyfikacji i interpretacji norm prawnych konieczne jest nierzadko współstosowanie kilku aktów norma-

lęcznym, podkreśla A. Mączyński, *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. 1, Warszawa 2012, s. 775–777.

¹¹⁴ Zob. *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smyczyński, Poznań 1999, s. 10 i n.

¹¹⁵ Na przykład prace grupy badawczej nazwanej Komisją Europejskiego Prawa Rodzinnego (CEFL) przyniosły w ostatnich latach szereg dokładnych zestawień porównawczych dotyczących prawa państw unijnych oraz propozycje wzorcowych zasad niektórych zagadnień prawa rodzinnego. Zarazem podkreśla się w nich, że Unia Europejska nie ma kompetencji do ujednolicania prawa rodzinnego. Zob. W. Pintens, *Familie und Familienrecht in der europäischen Verfassung* [w:] *Perspektiven des Familienrechts. Festschrift für Dieter Schwab zum 70. Geburtstag*, red. S. Hofer, D. Klippel, U. Walter, Bielefeld 2005, s. 1210–1213; K. Boele-Woelki, *Zwischen Konvergenz und Divergenz: Die CEFL-Prinzipien zum europäischen Familienrecht*, „*Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*” 2009/2, s. 242–266. Propozycje o podobnym charakterze zostały zredagowane przez badaczy skupionych wokół Harvard Law School – zob. *Key Principles for Children and Transitional Justice: Involvement of Children and Consideration of Children's Rights in Truth, Justice and Reconciliation Processes. Outcome of Children and Transitional Justice Conference* [w:] *Children and Transitional Justice. Truth-Telling, Accountability and Reconciliation*, red. S. Parmar, M.J. Roseman, S. Siegrist, T. Sowa, Cambridge 2010, s. 404–417.

¹¹⁶ W. Czachórski, *O potrzebie badań prawnoporównawczych w odniesieniu do problematyki rodzin zastępczych* [w:] *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska, Ossolineum 1985, s. 271, zauważał, że „wobec różnorodności uwarunkowań stosunków społecznych i rodzinnych w skali światowej trudno, oczywiście, oczekiwać, by najpełniejsze nawet materiały prawnoporównawcze [...] mogły posłużyć za podstawę do wniosków de lege ferenda w każdym kraju zainteresowanym tymi materiałami”.